

ÉRTEKEZÉSEK

A

TÁRSADALMI TUDOM. KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

NYOLCZADIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERRKESZTI

PESTY FRIGYES

OSZTÁLYTITKÁR.

A M. T. AKADÉMIA
FŐTITKÁRI HIVATALA

BUDAPEST, 1887.

3 13602

TARTALOM.

- I. szám. Montesquieu elmélete. Schvarcz Gyulá-tól.
- II. » Fegyházi tanulmányok. I. Illavai fegyház. Tóth Lőrincz-től.
- III. » A szerzői jogról szóló törvény. (XVI. t.-cz.) Apáthy István-tól.
- IV. » További adalék a görögök politikai irodalmának kritikai történetéhez. Schvarcz Gyulá-tól.
- V. » Okirati bizonyítás a középkori magyar perjogban. Hajnik Imré-től.
- VI. » Melyik görög állam közelítette meg a képviseleti rendszer alap gondolatát. Schvarcz Gyulá-tól.
- VII. » A népoktatás hazánkban 1869—1884. Láng Lajos-tól.
- VIII. » Emlékezések a nemzetközi börtönügyi congressusra Rómában 1885. (nov. 16—24.) Tóth Lőrincz-től.
- IX. » Gondolatszabadság és Ódon tömeguralom. Schvarcz Gyulá-tól.
- X. » A két utóbbi évtized államformatani irodalmának kritikai méltatásához. Schvarcz Gyulá-tól.

ÉRTEKEZÉSEK
A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PESTY FRIGYES

OSZTÁLYTITKÁR.

VIII. KÖTET. V. SZÁM.

OKIRATI BIZONYÍTÁS

A KÖZÉPKORI MAGYAR PERJOGBAN.

HAJNIK IMRE

R. TAGTÓL.

(OLVASTATOTT A II. OSZTÁLY ÜLÉSÉN 1885. DECEMBER 7.)

— Ára 20 kr. —

BUDAPEST, 1886.

OKIRATI BIZONYÍTÁS

A KÖZÉPKORI MAGYAR PERJOGBAN.

HAJNIK IMRE

R. TAGTÓL.

(OLVASTATOTT A II. OSZTÁLY ÜLÉSÉN 1885. DECEMBER 7.)

BUDAPEST, 1886.

KIADJA A MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA.

Budapest, 1886. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

Okirati bizonyítás a középkori magyar perjogban. ¹⁾

A XIV-dik századból reánk maradt ítéletlevelek, midőn az ország régi szokásának mondják, hogy megannyi peres ügyeket, a bíró ítéletéhez képest, oklevelek felmutatásával, eskü letevésével vagy bajvivással szokás eldönteni, ²⁾ azon három bizonyíték közül, melyeket a régi magyar perjog peres kérdések eldöntésére alkalmasaknak tartott, első helyre az okmányokat helyezik. És valóban a bizonyítás legbiztosabb eszköze hiteles okmány volt, mely, mint azt a zalai konvent egyik 1327-ki kiadványában írja, nem csak óvszer a feledés ellen, hanem »calumpniae infert silentium et nodum contentionis explicans sua serie loquitur praesentibus et futuris veritatem. ³⁾ Jogot, mely okmányra volt alapítva, tekintettek tehát a legerősebbnek. Családi jogok védelmére alkalmas okmányokat szerezni, azokat szorgosan őrizni és per esetében felmutatni, fontos családi köteleességek voltak. Okiratok eltitkolása, azokkal való visszaélés, de különösen azok hamisítása súlyos követ-

¹⁾ Az idevágó régiebb irodalomból lásd: *Schwartner M.*: Introductio in rem diplomaticam, praecipue hungaricam. Budae 1802; *Pray G.*: Syntagma historicum de sigillis. Budae 1805.; *Fejér G.*: Authentia et vis probandi diplomatum. Budae 1838; *Kovachich Jos. Nic.*: Epicrisis documentorum diplomaticorum. Pesthini 1817. és *Jerney János*: A magyarországi káptalanok és konventek, mint hielmes és hiteles helyek története. A m. történelmi tár 2. kötetében.

²⁾ »Quia ex hungarici regni approbata consuetudine uniuersae causae quomodolibet emergendae iuxta sententiam iudiciariam exhibitione instrumentorum, depositione iuramentorum et pugilum conuersione decidi solent et terminari« írja például 1321. Lampert országbíró. Zichy okmányt. I. 204. l.

³⁾ Hazai okmánytár II. 53.

kezményekkel sújtattak; kiállításukra különös gondot fordítottak és a kik azt eszközölték, mindig kiváló becsülésben részesültek.

E jelentőségre azonban az okmányok és a velök való bizonyítás csak a magyar perjog fejlődésének már előbbre haladt szakában, a XIII-dik század folyamában emelkedtek. A királyság két első századában az országlakosok jogai még csak ritkán voltak okmányokra alapítva. A birtokjogok még nem folytak, legalább sűrűen, adományokból, hanem még túlnyomóan azokon az osztályokon alapultak, a melyek Magyarországon, mint Dénes nádor egyik ítéletlevelében mondá, az egyes nemzetségek szerint véghez menni szoktak.¹⁾ Birtokátruházáshoz okmányt még nem kívántak meg, hanem az alkalmas jelvények kíséretében a hely színén tanúk előtt eszközöltetett, a kiknek emlékezet okáért apró pénzeket kézbesítettek.²⁾ A peres eljárás egészen szóbeli volt, még az ítéletet sem foglalták III. Béla korát megelőzőleg írásba³⁾ és az alsóbb néposztályok jogviszonyai sem nyertek még, legalább rendszerint, privilegialis alapot.

Következménye volt ez azon bizalmatlanságnak, melylyel az okiratok és a velök való bizonyítás iránt e korszakban viseltettek nem csak hazánkban, hanem a szomszéd Németországban is.⁴⁾ A régi germán jogban ismeretlen; az okmánybizonyítás a római jogeszmékkel való érintkezés útján ért méltatást a frank birodalomban, melynek feloszlásával csak annak romanisált részeiben tartotta meg jelentőségét. Németországban azonban e tekintetben visszaesést tapasztalunk. Okiratokban, melyeket magok a felek nem irhattak, rendszerint el sem olvashattak, és azok tartalmára, valamint az azokban előforduló nevekre nézve egészen az íróra voltak utalva, ki nem volt, mint az olaszországi notarius, meghitelt egyéniség: nem láttak Né-

¹⁾ »Ipsa terra sibi cedente ex divisione, quae fieri consuevit per singulas generationes in Hungaria« írja 1237. Dénes nádor. *Knauz Monum. Eccl. Strigon.* I. 324.

²⁾ Fejér II. 90.

³⁾ Fejér II. 199.

⁴⁾ Lásd erre nézve *Heusler Andr.*: *Institutionen des deutschen Privatrechts.* Leipzig, 1885. 87. l.

metországban elég biztosítékot, hanem azt inkább tanúkban és esküben vélték feltalálhatni.¹⁾ Ezért csak a királyi okmányt tekintették megdönthetetlennek, minden egyéb okirattól az önálló bizonyító erőt megtagadták.

Hazánkban is a XI. és XII-ik századokban csupán a királyi okiratot tekintették közokiratnak, melynek teljes hitelt tulajdonítottak, noha az okmánynak, mint bizonyítási eszköznek, csekély tekintélyéről tanúskodik, hogy még a királyi okiratok is III. Béláig rendszerint tanúkat is neveznek meg,²⁾ és így a királyi ténynek ezekkel való bizonyítása sincs ki-rekesztve.³⁾ És még a XIII-dik század második felében is előfordúl, hogy királyi okiratnak felmutatójától nem csak akkor, ha annak hiányait kellett pótolni,⁴⁾ hanem csupán fölös bizonyítékul, t. i. a kérdéses ügy miatt támadt lárma lecsillapítása érdekében, még esküt is követeltek.⁵⁾

Egyéb okiratok nem nyújtanak önálló bizonyítást. Megtámadások esetében nem az okmány hitelessége lesz a bizonyítás tárgyává, hanem maga a jogügylet, melyről az okmányban szó van, mit az abban megnevezett tanúkkal és esküvel eszközölnek. E korszakban tehát minden okirat, a királyin kívül, csak annyiban volt bizonyítási okirat, mennyiben a nagyobb bizonyosság kedvéért készült, de a bizonyítás önálló eszköze nem volt. Haszna abban állott, hogy az ügyleti tanúk neveit megőrizve, az ezekkel való bizonyítást könnyítette és biztosította és így felmutatójának állítását támogatva, őt a perdöntő eskü letevéséhez közelebb hozta.⁶⁾ És épp mivel a bizonyító erő

¹⁾ *Ficker Jul.*: Beiträge zur Urkundenlehre. Innsbruck, 1877. I. 83.

²⁾ Például Wenzel I. 54, 69 v. VI. 163. Ezek nevei nem beleegyezés, hanem tanúskodás szempontjából iktatvák a királyi okmányba. V. ö. Fejérpataky László: A királyi kancellária az Árpádok korában. Budapest, 1885. 9. l.

³⁾ *Brunner H.*: Carta und Notitia. A Commentationes philologicae in honorem Theodori Mommsen. Berlin, 1877. megjelent gyűjteményes munkában. 570—589. l.

⁴⁾ Tkalčič: Monum. hist. Episcopatus Zagrabiensis. I. 121—122.

⁵⁾ Példa 1269-ből. Tkalčič i. m. I. 147.

⁶⁾ V. ö. *Hajnik I.*: A perdöntő eskü és az előzetes tanúbizonyítás. Budapest, 1881. Akad. ért. 5—10. l.

nem az okmányban, hanem a tanúkban rejlett, az okmány formájára súlyt alig helyeztek.

Formájokra nézve a jogügyletekről szóló oklevelek e korszakban vagy *notitiá*-k vagy *cartá*-k. Az előbbieket egyszerű följegyzései az akár a bíróság előtt, akár azonkívül történeteknek, melyeket ép úgy a jogot-szerző, mint azt elidegenítő készíttetett és melyek mindig az elbeszélés hangján írvák. ¹⁾ E *notitiá*-kal egyenlő értékűek voltak azon följegyzések, melyeket kolostorok vagy püspökségek az ő birtokszerzéseikről külön e czélra rendelt könyvekbe, azokba az u. n. *libri traditionum*-ba, eszközöltettek, a mennyiben ezek a tanúk neveit megőrizték. A *carta* ellenben, mely a szokottabb forma, azon okirat, melyben a jogról rendelkezés történvén, csak a rendelkezőnek, ki abban saját személyében szól, kívánatára állítottatott ki ²⁾ és melynek ünnepélyes tanúk előtti átadásával annak kezéhez, kinek javára a rendelkezés történt, volt a jogügylet befejezve. ³⁾ Sem az egyiknek, sem a másiknak lényegéhez pecsét nem tartozott. Kálmánnak a zsidókról szóló törvényében ugyan olvassuk, hogy a keresztények és zsidók közötti kölcsön- és vételügyletekre vonatkozó és a tanúk neveit magokban foglaló cartulákat a két fél pecsétjével kellett volna ellátni, de itt valószínűleg nem pecsétre, hanem az olasz okmányokban is különösen használt *signum*-okra kell gondolni. ⁴⁾ De ha, mi a XII-ik század második felében nem ritka, a *cartá*-t királyi engedéllyel a királyi jegyző írja és azt a királyi pecséttel is ellátja, ⁵⁾

¹⁾ Ennek példáit lásd Wenzel I. 55. 66. v. Fejér II. 219. Brunner az ily okmányokat: »schlichte Beweisurkunden« mondja.

²⁾ Lásd ennek példáit, Wenzel I. 48. VI. 105; Fejér II. 140—143. és 185.

³⁾ Azért van az mindig a jogot szerző birtokában, kinek azt a jogáról rendelkező adta át. A *traditio cartae* módját hazánkban nem ismerjük.

⁴⁾ V. ö. e törvény 3—5. pontjait. *Endlicher*: Monum. Arpad. 371—372. De ha pecsétek ekkor használatban lettek volna, akkor azokkal bizonyára más *cartá*knál is éltek volna.

⁵⁾ Ennek példái: Fejér II. 140. és 185. 186; Wenzel I. 58; Knauz Monum. I. 107. 108. Pecsét nélkül kiállított *cartá*k példái: Wenzel I. 48. 76.

ez a carta tekintélyét lényegesen emelte, a királyi okirathoz hasonló erejévé tette.¹⁾

Hazai okmányt mással, mint királyi pecséttel megerősítve a XII-dik század közepét megelőzőleg alig ismerünk.²⁾ Ugy látszik tehát, hogy hazánkban is, csak úgy, mint a szomszéd Németországban, még főpapok és egyházi testületek is csak a XII-ik század folyamában kezdtek állandóan saját pecséttel élni.³⁾ De a mint ez a mondott időben kifejlődött, részint a pecsétnek, mint köztudomású jelvénynek értéke, részint pedig az azzal élő főpapok és egyházi testületek nagy tekintélye előidéztek, hogy az ily pecséttel ellátott okmányban elég biztosítékot láttak az abban foglaltak valódiságáért, melynek felmutatásával tehát rendszerint beelégedtek. Ebből kifejlődött, hogy magánegyének is, ha jogügyleteikhez pecséttel ellátott okmányt kívántak szerezni, a helyett, hogy a királyi udvarhoz fordultak volna, valamely szomszéd káptalanat vagy kolostort kértek fel, hogy ez a cartát nevökben írja és pecsétjével ellássa, mint pl. 1222-ben Detre zólyomi ispán és Harduin az esztergami Szt. István konventet,⁴⁾ vagy pedig a felek között létrejött jogügyletről a felek előadásához képest pecsétje alatt notitiá-t adjon.⁵⁾ Sőt már 1208-ban Tamás nyitrai ispán, mint kiküldött királyi bíró, az ő ítéletéről és ennek végrehajtásáról tanuskodó oklevélre az ő pecsétjén kívül még az esztergami káptalanét is függeszteti.⁶⁾ E szokás, mely tehát már a XIII-ik század elején mutatkozik, még inkább meggyökeredzett az 1231. 21. törvényczikk következtében, mely a pristaldusok eljárásához fontosabb ügyekben a megyés püspök vagy káptalan, kisebb ügyekben pedig a legközelebbi konvent vagy kolos-

¹⁾ Azért mondatik ilyenkor: *Ut autem haec mea testamentalis dispositio rata stabilisque permaneat* történik a királyi pecséttel való ellátás. Knauz: *Monum. I.* 118. 119.

²⁾ Ennek bizonyára egyik legrégebb példája Felician érsek 1134-ki kiadványa. Knauz *Monum. I.* 85. 86. és v. ö. még Wenzel VI. 71.

³⁾ Ficker: *Beiträge zur Urkundenlehre I.* 91. 92.

⁴⁾ Lásd ezek eladási oklevelét Knauz: *Monum. I.* 238. És más hasonló példák. U. o. 241. és 280.

⁵⁾ Például Knauz: *Monumenta I.* 318.

⁶⁾ Hazai Okmányt. VII. 4—6.

tor bizonyosságát megkövetelte.¹⁾ Mert ez által ezek pecsétje, legalább bizonyos ügyekre nézve, közhitelességet nyert, mely alatt hiteles bizonyosság-leveleket adnak ki²⁾ és a XIII-ik század közepéig többször előfordúl, hogy nádornak vagy al-ország-bírónak ítéletlevelét, melyben az ügy pristaldusai megnevezvék, káptalanhoz küldik, hogy ez pecsétjével annak nagyobb erőt adjon.³⁾

De hogy a káptalanok és konventek pecsétjei egyéb ügyekben, különösen az előttök bevallottakban, még IV. Béla uralkodása első felében sem bizonyítottak teljes hitelességgel, azt nem csak IV. Bélának egyik 1250-ki ítéletlevele bizonyítja, melyben a pécsi káptalannak egy perben felmutatott privilegiuma mellé még eskü követeltetik,⁴⁾ de különösen tanúsítja az, hogy 1255-ben ugyancsak Béla király a jászói konventnek különös kegyelemkép csak azon jogot adja, hogy pecsétje alatt birtokeladás vagy birtokvétel, valamint egyéb az országban szokásos jogügyletekről kelt okleveleknek száz márka hitelesség tulajdonítassék (*procentum marcis credantur*), ami annyit jelent, hogy azokat száz márka értékét meghaladó vagyis száz eskütársnál többet letett esküvel vagy bajvívással megerősíteni lehetett.⁵⁾ És csak a XIII-ik század második felében, midőn a káptalani és konventi oklevelek pusztá bizonyossági oklevelekből⁶⁾ a birtokra vonatkozó jogügyleteket befejező okiratokká lesznek, a mennyiben azok teljes erejü létrejöveteléhez a szokásjog szerint megkivántatnak, állandósúl a pecsétek közhite-

¹⁾ Lásd a törvényezikket Endlichernél: *Monum. Arpad. I.* 431—432.

²⁾ *Litterae testimoniales*, mint mondja, már 1231-ben az esztergami káptalan. *Wenzel VI.* 500—501.

³⁾ Lásd ennek példáit *Wenzelnél II.* 231. és *VII.* 65.

⁴⁾ *Fejér IV.* 2. 104.

⁵⁾ »*Ut privilegia et litterae praepositi ac fratrum monasterii eiusdem (scil. Jaszov.) evidenter emanatae, ratione possessionum venditium et ementium et univrsarum causarum in regno nostro rationabiliter moventium seu motarum pro centum marcis credantur coram quibuscunque capitulis seu iudicibus in regno nostro per nos deputatis et acceptentur.*» *Fejér IV.* 2. 303.

⁶⁾ Hogy előbb ezek voltak, azt az irány is bizonyítja; például *Hazai Okmányt. VII.* 28.

lessége a király és az ország által megállapítva. Már IV. Béla uralkodása vége felé kezdik a káptalani pecsétet *authenticum*-nak mondani,¹⁾ melyet többé királyi engedély nélkül változtatni nem lehetett²⁾ és 1280-ban ugyancsak a jászói konvent már irhatá magáról, hogy: *Unde cum nos ad hoc ex consensu Regis et scitu Baronum simus electi et constituti, ut in omnibus arduis negotiis teneamur appensione sigilli nostri testimonium praeberere,*« bármily ügyről közhitelességgel adhat ki oklevelet.³⁾

És miután körülbelül a fejlődéssel egyidejűleg az országos főméltóságok is, legalább azok, kik birói működést fejtettek ki, kezdtek saját pecsétjök alatt hiteles okleveleket, de különösen ítéletleveleket kiadni;⁴⁾ a nemesek birtokjogai a királyi adományrendszernek a XIII-ik században nagy elterjedésével mindinkább királyi privilegiumokra alapítottak; a szabad városoknak a XIII-ik század második felében megalakulásával ezek is hiteles pecsétre tettek szert, sőt az Árpád-korszak végén már alispán és szolgabírák által kiállított oklevelekkel,⁵⁾ és az uri hatóság kifejlődése következtében előkelő egyházi és világi uraknak alattvalóiknak osztogatott privilegiumai-

1) Például 1269-ben a székesfehérvári káptalanét. Knauz: Monumenta I. 564.

2) Káptalani pecsét reformálásának példája 1276-ból. Hazai I. 69.

3) Wenzel IX. 287. 288. És, hogy a káptalan vagy konvent pecsétének hitelessége csak nevededett, ha azzal önmagát kötelezte, mert akkor ez a beismerés természetével bir, ezt egy 1272-ki oklevél bizonyítja, midőn írja: »*Et quia jus est, quod cuiuslibet Capituli vel Conventus propria littera suo sigillo authentico in negotiis discordantibus et causis sopitis modo supradicto contra sibi invicem partibus concordantibus, maioris est vigoris et fortioris firmitatis, et plus ligat quoad antedictum Judicem Curiae regiae et etiam quoad nosmetipsos.*« Knauz: Monumenta 600, 601.

4) Például a nádor, országbíró, bán, vajda. Nádori ítéletlevél saját pecsét alatt 1220. Wenzel I. 166. 170; Benedek alországbírónak egy 1221-ki ítéletleveléről lefüggő pecsét e köriratot viseli: *Sigillum credibile Benedicti bani.* Hazai Okm. VII. 9. 10. — De ezen ítéletlevelek tartalma még pristaldusokkal bizonyíttatik (Wenzel II. 53.) és ellenőkben eskü is fordul elő Wenzel II. 185.

5) Fejér VI. 215.

val is lehet találkozni,¹⁾ az okiratok a XIII-ik század vége felé a magyar jogéletben kiváló jelentőségre emelkedtek és túlnyomó részök nem szorult többé tanúkkal vagy esküvel való bizonyításra, hanem önmagában, t. i. formaszerűségében és pecsétjében²⁾ bírta a teljes bizonyító erőt.

Igy emelkedett hazánkban, még pedig csak az Árpád-korszak vége felé, az okirati bizonyítás önálló bizonyítássá és szorult ki a magánokirat hosszú időre csaknem egészen a magyar jogéletből.

I. Az okiratok, mint a bizonyítás eszközei.

A) Az okiratok (instrumenta, munimenta) nem voltak egyenlően alkalmasak a bizonyításra, miért is azokat e szempontból sokfélekép osztályozták.

1. A legfontosabb megkülönböztetés a *hiteles és a nem hiteles pecsét alatt kelt oklevelek közötti* volt.

Közhitelességének forrását a pecsét a királyi tekintélyben bírta. Valamint régebben csupán a királyi pecsétnek tulajdonítottak közhitelességet, úgy minden más pecsét az országban azzal csak akkor birhatott, ha vele a király felruházta és csak azon mértékben, melyben azt annak tulajdonította. Így a nádor és az országbíró, kik tudvalevőleg saját családi czimerüket használták pecsétül, valamint a bán, vajda és a tárnokmester is, ez országos méltóságokra való kineveztetésök által tettek szert pecsétjük közhitelességére,³⁾ melyet épp azért kineveztetésök után e célra megfelelő körirattal különösen kellett vésetniök.⁴⁾ A hiteles helyek és a királyi

¹⁾ Hazai Okmányt. IV. 65.

²⁾ Épp azért a pecsétek őrizésére különös gondot fordítottak. Hogy mily gondal őrizé az övét a váradi káptalan, v. ö. *Bunyitay V.*: A váradi püspökség története I. 135.

³⁾ 1333. Nagymartoní Pál országbíró az ő pecsétjét »sigillum authenticum«-nak mondja. Hazai Okm. IV. 151. Hasonlókép 1426. Berzeviczy Péter tárnokmester. Soproni levélt. Lásd 8. et H. Fasc. i. Nr. 56. A báni bírósági pecsétről lásd Fejér X. 2. 622—624.

⁴⁾ Például Fejér VIII. 7. 344. v. Zichy Okm. III. 172., hol Bebek István országbíró írja: »Quia sigillum nostrum predicto honore nostro adhuc nondum extitit promptuatum,« tehát az okiratot testvére pecsétjével látja el.

városok pecsétjeik hitelességének erejét azoknak a király részéről ilyenekül elismerésében, vagy, mint később, hiteles pecsétnek részökre adományozásában bírták.

Kezdetben ugyanis a káptalanok és konventek szokásba vett pecsétjei ismertettek el hitelesekül, miért is, midőn kétely merült fel, vajjon a bakonybéli konvent bir-e pecséttel, melyel a megyebeliek ügyeikre vonatkozólag élhetnek, Róbert Károly azt 1330-ban inquisitio útján állapította meg ¹⁾ Általános megállapítása a hiteles helyek pecsétjeinek csak 1353-ban történt, mikor Nagy Lajos az ország összes káptalanai és konventjei pecsétjeit Budára vitette, hogy azok ott megvizsgál-tassanak és megállapíttassanak. ²⁾ Káptalant vagy konventet tehát, mely hiteles pecsétnek régi gyakorlatában nem volt, annak viselhetésére csak királyi adomány jogosíthatott fel, milyenek osztogatása több példáját ismerjük. ³⁾ De a káptalani vagy konventi pecsétnek nem csak hitelessége egyáltalában, hanem ennek mértéke is a királytól függött. Láttuk fentebb, hogy IV. Béla 1255-ben a jászói konvent pecsétje hitelességének korlátokat szabott, a mi később megszűnt, és Zsigmond király, midőn 1393-ban a csornai prépostnak és konventnek hiteles pecsét viselhetése jogát adományozta, ezt azon kikötéssel tette, hogy mivel a csornai monostor az Osl nemzetség patronatusa alá tartozik, ennek tagjai számára ne állíthasson ki hiteles oklevelet; ⁴⁾ megszorítás, mely elesett, midőn az 1471. 18. törvéyczikk értelmében a hiteles pecséttel élő

¹⁾ Róbert Károly meghagyja a győri káptalannak, hogy küldje ki bizonyosságát inquisitiohoz: »si conventus de Bél habuerit sigillum, cuius vigore comprovinciales sui uti possint in causis eorum prosequendis, quemadmodum litteras aliorum conventuum,« mely inquisitiot megtartva a káptalan jelenté, hogy a béli konvent már régóta saját pecséttel él. Anjouk okm. II. 496, 497.

²⁾ 1353-ban az egi káptalon írja: »Tamen quia sigilla nostra, quae cum sigillis omnium capitulorum collegiorum et conventuum totius regni nuperrime ad mandatum regium in Budam erant portatae,« csak a pecsét visszaérkezése után láthatta el az okmányt pecsétjével. Zichy okmányt. II. 509.

³⁾ Fejér IX. 4. 327—329. v. U. o. X. 183—187. v. 1498. 11. t.-cz.

⁴⁾ Fejér X. 2. 100—102.

egyházak és monostorok kegyúri jogát a király magához vette. ¹⁾ És a mint a király hiteles pecsétet engedélyezhetett, úgy azt el is vehette, a mi majd elkövetett visszaélések megtorlása okából történt, ²⁾ majd, ha valamely hiteles hely tagjainak akár csekély számánál, akár pedig minőségénél fogva hiteles bizonyság adására kevésbé alkalmasnak bizonyult. Úgy látszik, hogy már régebben is a kisebb konventeknek kevesebb hitelességet tulajdonítottak, kiadványaikat káptalanokhoz viszik megerősítés végett, ³⁾ míg az 1351. 3. törvénycikk tőlök a hiteles pecsét jogát egészen megvonta, ⁴⁾ mit az 1486. 59. és az 1492. 39. törvénycikkek is ismételték, az 1492. 44. törvénycikk pedig, minden félreértés elkerülése érdekében, a hiteles helyek szervezetét részletesen megállapítja.

Hasonlóan, mint a hiteles helyek pecsétjénél, fejlődött a szabad városok pecsétjeinek, melyekkel a XIII-ik században már szintén találkozunk, ⁵⁾ hiteles volta. Róbert Károly 1330-ban jogot ad Sopronnak új hiteles pecsét készítésére; és midőn Kolozsvár városa panaszkodott Zsigmond királynak, hogy pecsétjét, melynek élvezetében ember-emlékezet óta van, némely úgy egyházi, mint világi honlakosok hitelesnek elismerni nem akarják, a király 1405. kiváltságlevelet ad a városnak, melyben kijelenté, hogy a város lakosai ügyeiben az e pecsét alatt kelt

¹⁾ »Quia multae incommoditates eveniunt ab eis (t. i. magánkegyuraság alatt álló egyházak vagy kolostorok részéről) regno et regnicolis, quod suas portiones fivent et sigillo suo, in favorem illorum, libere uti non possint« mond a törvény.

²⁾ »Prout vobis omnibus patet evidenter dictum Capitulum vitiatum fuit manifeste in emanatione falsarum litterarum et ob hoc sigillo suo fuerit destitutum per Regiam Majestatem« írja 1373. Erzsébet királyné a pozsonyi káptalanról, és épp azért annak egyik kiadványát gyanú alá veszi. Ország. levélt. Mon. Pos. 24. 7.

³⁾ Lásd a soproni konvent 1347-ki kiadványát, melyben ígértetik annak a győri káptalan privilegiumával megerősítése. Hazai okm. IV. 171. Nagy Imre megjegyzésével. Hasonló példa a leleszi konvent kiadványára nézve 1325-ből. Anjouk. okm. II. 189. 190.

⁴⁾ »Minuti etiam conventus, ab emanatione litterarum suarum, super perpetuatione possessionum conficiendarum, cessent: Et eorum sigilla omni careant firmitate.« mond a törvény.

⁵⁾ Knauz: Monumenta I. 431.

okleveleknek ugyanazon hitelesség tulajdonítandó, bíróság előtt úgy mint azonkívül, mint a Buda városa pecsétje alatt kelteknek. ¹⁾ Mátyás király pedig 1464-ben Mezőkövesd pecsétjét ruházta fel ily hitelességgel. ²⁾

Voltak még más közönségek is, mint például az erdélyi szászoké, melyek hiteles pecsét jogával a király részéről felruházva voltak; a megyék közül azonban egyedül Somogy megye nyerte e jogot 1490-ben II. Ulászlótól, ³⁾ a többi megyék kiadványai még csak az alispán és a szolgabírák pecsétjei, tehát nem hiteles pecsét alatt kelvén. ⁴⁾

Hiteles pecsét alatt kelt oklevelek, ha csak azok hamisága vagy szabálytalansága be nem bizonyított, teljes bizonyító erővel bírtak, miért is közokiratoknak a szó modern értelmében mondhatók; azonban mégis azon különbséggel, hogy míg a hiteles helyek vagy az ország nagybírái pecsétjei bármely jogügyletet, melyet előttök bevallanak, országos hitelességgel bizonyítanak, ⁵⁾ addig a városoké csupán a városi életben és a városi hatóság előtt felmerülő ügyeket, a mi áll, Somogy megye és egyéb közönségek hiteles pecségeire nézve is. ⁶⁾

Nem hiteles pecsét alatt kelt okiratok a teljes közhite-

¹⁾ Közölte ez oklevelet *Jakab Elek*: Oklevéltár Kolozsvár története I. kötetéhez. 121. és 122. l.

²⁾ »Quas quidem litteras sub dicto sigillo per nos eisdem dato emanandas tanti vigoris esse decrevimus, quantum litterae sub sigillis aliarum Civitatum nostrarum robur obtinent« írja Mátyás király Mezőkövesdnek adott privilegiumában. Orsz. levélt.

³⁾ Lásd az okmányt »Decreta et vitae regum Ungariae, qui Transsylvaniam possederunt« Kolozsvár 1763. czimű munkában, 252—256. l.

⁴⁾ Még a szolgabírákra nézve is azt kívánja az 1486. 9. t.-cz. 3. §-a, h. »arma et sigilla cognoscibilia habere debeant et teneantur.«

⁵⁾ Azért mondja a II. Rész 13. cz. 2. §-a a hiteles helyek pecsétjéről: »Et huiusmodi sigillum authenticum litteris appositum confirmat omne factum in ipsis litteris expressum atque declaratum.«

⁶⁾ Azért Verbőczy ugyanott a városi pecsétekre vonatkozólag így folytatja: »Quae in factis et rebus coram eis et in medio eorum vertentibus ac emergendis robur sortiuntur firmitatis.« És Somogy megye is pecsétjével »tanquam authenticum« »uno tantummodo in causis quibuslibet Universitatem eiusdem Comitatus concernentibus deinceps tanquam authenticum uti et frui.«

lességet nélkülözték, még akkor is, ha azokat hatóságot gyakorló egyén hivatalos eljárásáról adta ki. Megyei kiadványok, alispán és szolgabírák pecsétjei alatt kiadva, megtámadhatók voltak, miért is, midőn 1478-ban Báthory országbíró előtt folytatott perben valaki egy 1400-ban kelt oklevelet mutatott fel, mely Nógrádmegyének homagium-ban elmarasztaló ítéletét tartalmazta, kérve az ennek megfizetéséről tanuskodó menedéklevelet: az ellenfél ügyvédje a megyei ítéletlevelet, mint hiteles pecsétet nélkülözött, a bizonyításra kevésbé alkalmasnak mondotta, és a bíróság is, egyéb okok mellett, azt, mint régi és épp azért emberi emlékezet útján nem igazolható okiratot, el nem fogadta.¹⁾ Megyei kiadványok tehát, ha ellenökben kifogást emeltek, a hatósági ténynél közreműködött egyének bizonyosságára szorultak, miért is csak ideiglenes érvénnyel bírván, velők örökjogot szerezni nem lehetett.

Szoros értelemben vett hatósági pecsétek azonban, ha az országos közhitelességet nélkülözték is, szűkebb körben u. n. helyi hitelességgel birhattak, mint városi vagy egyéb közjogi pecsétek az illető város vagy község életében, vagy földesúri pecsétek az uradalmi jogéletben és az ezekhez tartozók előtt hitelesen bizonyíthattak.²⁾

Magánokiratok, melyeket a fél irat és melyekben ő saját nevében szól, a XIV-ik és XV-ik századokban a városi életben voltak használatban, de ott is, hogy bizonyító erővel birjanak, megkivántatott, hogy az ily okira, kiállítójának kérelmére, a város pecsétjét függeszsze, mint azt például Pozsony joga megkövetelte,³⁾ vagy legalább is, mint azt a soproni jog elég-

¹⁾ »Tum ex eo, tumque quia, ut praemittitur praesens negotium tantae antiquitatis sit et existat, ut praescriptae litterae praefatorum Vicecomitis et Judlium in comprobatione praemissorum modici roboris, imo penitus insufficientes esse et existere videbantur« mond Báthory országbíró. Muzeum. Acta non regestr.

²⁾ Lásd péld. Karansebesre nézve *Pesty Frigyes*: A szörényi bán-ság története. Oklevélt. I. 85. 86.

³⁾ Igy áll például egy Pozsonyban 1368-ban (des nesten Phincztags nach Aller heiligen tag) házladásról szóló oklevél végén: »Und daruber so geben wir in diesen brief zu einem offenen urchunde und waren getzeugen dieser Sache versigelten mit der Stadt Insigel zu Prespurch, das man durch unzer pet willen an disen Brief gehangen hat der

ségesnek tartá, az okirat kiállítójának pecsétjéhez még két esküdt polgár is az övét állandó tanúságul csatolja, ¹⁾ a mi úgy látszik, Buda város joga szerint is, legalább némely jogügyleteknél, elégséges volt. ²⁾ Csupán a zsidók külön joga szerint bizonyított az általok kiállított és aláírt okirat a kiállító ellenében, ³⁾ noha azért itt is előfordúl az okiratnak a zsidóbiró vagy más polgárok pecsétjével való megerősítése. ⁴⁾

Az országos jog szerint azonban magánosok pecsétjei az okmányoknak állandó erőt nem adhattak, ⁵⁾ sőt még azok is, kik a veres viasszal való pecsételés előjogával éltek, pecsétjeiket hitelesen csak ügyvédvallásra használhatták. ⁶⁾ Magánlevelek

---

Stadt an Schaden.« Pozsonyi levélt. Ladula 22. No. 63. És ehhez hasonlók nagy számmal ugyanott.

¹⁾ »Quare ita esset de more et consuetudine, quod omnes litterae emptionales emanari et porrigi deberent sub sigillis duorum vel plurium proborum ac honestorum virorum et non sub signeto« v. is pusztán magán pecsét alatt, jelenti 1429-ben Sopron városa a tárnokmesternek. Sopr. Levélt. Lad. 15. Fasc. 4. No. 149. És valóban ily kiadványokat számosakat lehet találni a soproni levéltárban.

²⁾ A kassai levéltárban 109. sz. a. található Monastyr Miklós budai polgár kötelezvénye, mely szintén így van kiállítva.

³⁾ »Des zu Urkund und warer Zeugnis alles stet zu halten, so oben geschriben ist, hab ich obgedachter Sleml Jud *main aigen hand-geschrift mit allen gewalt und kraft der judischen gewonhait* (Nachdem wir eigene Insigill und petschad nieg eniessen) des briefs zu end geschriben.« Sopr. Levélt. 1497. Jakab és Fülöp napján kelt Okmány. V. ö. *Hajnik I.*: A zsidók Magyarországon stb. Pest, 1866.

⁴⁾ Azért írja egy pozsonyi zsidó, Asserl Jud, egyik 1469-ki kötelezvényében: »Unter der ersamen weisen Herrn Thomam Pehem der Zeit Judenrichter und Niclas Stern eines des Rats fürgedruckten petschafften, die ich obgenannter Asserl Jud mit fleiss gepetn hab in und iren erben an schaden.« Pozsonyi levélt.

⁵⁾ »Non authentica vero sunt, privatarum personarum sigilla: Et talia nihil perpetuitatis sub se continere possunt« mond Verböczy II. R. 13. czím.

⁶⁾ Hármaskönyv II. R. 13. cz. 6. §. — Mátyás király 1470-ben ezt különös kedvezménykép a Blagayaknak is megadja. Teleki Hunyadiak kora XI. 425. 426. — Hogy a veres viasszal való megpecsételés adta az okmányoknak ez erőt, bizonyítja II. Lajosnak Karacsay László részére adott kiváltságlevele, melyben mondatik, hogy ő és örökösei azon leveleinek »quas cum signis et armis vestris cera rubea consignaveritis semper et

csak akkor emelkedtek önállóbb jelentőségre, midőn a XV-ik század vége felé kezdtek olyanokat, különösen adós leveleket, nem csupán saját pecsét alatt, hanem egyszersmind sajátkezűleg is írva vagy legalább aláírva, kiadni, mint u. n. chirographum-okat. A budai káptalan 1515-ben Somi Gáspárnak sajátkezű magánkötelezvénye alapján, melyben ez magát kötelezi, hogy meghatározott napon a budai káptalan színe előtt bizonyos pénzüsszeget Pemfflinger Márknak le fog fizetni, a fizetési határidő elmulasztásáról és arról, hogy Somi Gáspár a kötelezvényében ez esetre megállapított terhekben elmarasztaltnak tekintendő, már bizonyáglevelet állít ki. ¹⁾ És magánokiratok, ha azok a rendes bíróságok előtt nem is bizonyítottak, mégis ha kiállítójok azokban, a mi nem ritka, magát hitével, becsületével vagy emberségével (sub amissione fidei, honoris et humanitatis) kötelezte, nem ugyan a rendes bíróságok előtt, de igen is a curia militaris előtt, mely elé a becsületbeli ügyek tartoztak, és ott, mint II. Lajos király írja, »non secundum consuetudinem et decreta regni, sed juxta modum curiae militaris« döntettek el, ²⁾ bizonyító erővel birtak. Így lett elítélve például 1525-ben Dóczy Ferencz panaszára Székely János esztergami prépost, ki a curia militaris ez ítélete alapján egyházi javadalmát veszítette. ³⁾

Más szabályokat követtek köz- és magánokiratok tekintetében az egyházi bíróságok, ⁴⁾ hol különösen közjegyzők kiállította iratok bizonyító erővel birtak.

---

ubique fides adhibeatur.« Országos levélt. És v. ö. még Teleky i. m. XII. 239.

¹⁾ Fabritius Károly: Pemffinger Márk szász gróf élete. Budapest, 1875. 106. l.

²⁾ »Et quia causae factum honoris et humanitatis Regnicolarum nostrorum tangentes non secundum consuetudinem et decreta regni nostri Hungariae, sed juxta modum curiae nostrae militaris per nos revideri et ad judicari solent« rendeli el II. Lajos »sub amissione fidei, honorisque et humanitatis« terhe alatt kiállított kötelezvény alapján Héderváry István és Vasdinnyi Vas Mátyásnak megidézését. Orsz. lev. 23,063. sz. a.

³⁾ Az ítélettelvél az országos levéltárban 24,103. sz. a. és v. ö. még a 24109. sz. a. oklevelet, melyben Székely János megüresedett javadalma adományozása kéretik.

⁴⁾ Például az ars notarialis szerint (119—121) káptalani okiratot

2. Az okiratoknak egy másik fontos megkülönböztetése az volt, mely szerint azokat egy felől *privilegiumokra*, másfelől pedig *litterae*, *litterae simplices*, *memoriales* stb. osztályozták. Privilegium ez ellentétben nem jelent kiváltságot, hanem ünnepélyes alakban kiállított okmányt,¹⁾ mely e minőséget kiválólág pecsétjében, t. i. ennek lefüggő voltában vagy nagyobb alakjában (sigillum majus) és szigorúbb formaszerezésében bírta.²⁾ Ily értelemben a privilegium kiadása nem szorított a királyra, hanem káptalanok és konventek, egyházi és világi előkelők, az ország nagybírái, szóval, mindazok, kik hiteles vagy hatósági pecséttel éltek, állíthattak ki privilegiumot. Ünnepélyes, vagy, mint azt másképp is mondani szoktuk, jeles alakú oklevél csupán teljesen bevégzett jogügyletekről, vagy pedig jogviták végleges eldöntéséről³⁾ adatott ki, sőt az ilyenek kiállítása sok esetben meg is kívántatott. Már 1324-ben írja Miklós nádor, hogy káptalani kisebb pecsét alatt kelt nyílt levéllel nem lehet örökös jogot birtokra átruházni (possessionem perpetuare)⁴⁾ és oly jogokról szóló oklevelekben, melyek megszerzéséhez az ünnepélyes formát megkívánják, azoknak ebben való kiadása rendszerint ígértetik.⁵⁾ Különösen adományleveleket volt szokás előbb egyszerű alakban kiadni, és csak az adománynak érvényes iktatással történt megerősítése után ünnepélyes alakban kiállítani. Érvényesen

---

egyházi bíróság előtt lehet tanúkkal falsificálni, világi bíróság előtt nem. Vagy a legenda Sancti Stephani bizonyító erejéről lásd Fejér IX. 1. 788. stb.

¹⁾ *Jerney Ján.* i. m. a káptalanokról és konventekről 1—17. l.

²⁾ Azért mondja Nagymartoni Pál országbíró, midőn 1333-ban több rendbeli okmányt átír és ez átíratát függő pecséttel ellátja: »Sigillo nostro authentico ad modum privilegii fecimus sigillari.« Hazai IV. 151.

³⁾ Ezek a litterae sententiales, ellentétben a litterae adjudicatoriaek-hez.

⁴⁾ Miklós nádor ugyanis »quasdam litteras patentes capituli Waradiensis minori sigillo ipsorum consignatas eo quod cum talibus litteris possessiones non possunt perpetuari, cassavimus et viribus nunciamus carituras. Zichy Okmányt. I. 252. 253.

⁵⁾ Azért írja már 1326-ban egy vámadományra nézve Róbert Károly: »Praesentes quidem si privilegiatae non extiterint, post annum minime sint valiturae.« Zichy Okmányt. I. 277. 278.

kibocsátott privilegiumot tehát egyszerű nyílt levéllel leron-tani nem lehetett, mint azt már 1272-ben Sándor országbíró hangoztatta és Lampert országbíró is egyik 1320-ki ítéletleve-lében szabálynak mondja. ¹⁾

3. Végtére nagyfontosságú volt az okirat bizonyító ere-jére nézve, vajjon az *eredeti-e* vagy csak *átírt*.

Az eredeti okirat azon bizonyító erőt, mely azt egyéb minőségénél fogva megillette, föltétlenül bírta. Az eredeti okirat pedig nem csak egy példányban, hanem több egyenlő példányban is lehetett kiállítva, ami már a XIII-ik század elején ítéletleveleknél ²⁾ és egyezségeknél ³⁾ volt szokásban, mely két példányt nem ritkán egy hártýára, de betűk által elválasztva írták, melyet azután az elválasztó betűküél kettévágtak, hogy így mindenik fél eredeti példányt nyerhessen, vagy pedig az egyik példány nagyobb óvatosság kedvéért biztos helyre, rend-szerint valamely egyháznak őrizetébe adassék. ⁴⁾ És különösen a hiteles helyek szokták volt eredeti kiadványaik egyik példá-nyát visszatartani ⁵⁾ vagy pedig erre rendelt regestrumba fel-venni, hogy ennek alapján az okirat másik párja elvesztével hiteles átírat készülhessen. ⁶⁾

Az okiratok perjogi jelentőségével egyidejűleg fejlődött ki a XIII-ik században azok átírásának szokása. Nehogy a nagy-beccsű eredeti okmány, ha ezt gyakrabban kellett a bíróság előtt felmutatni, távoli út veszélyének szükségtelenül kitétes-sék ⁷⁾, gyakori használat következtében elrongyolódjék, olvas-

¹⁾ V. ö. Wenzel IV. 9. és Fejér VIII. 2. 282.

²⁾ 1220. Wenzel I. 168. és 260.

³⁾ Knauz: Monumenta I. 298.

⁴⁾ Wenzel I. 168.

⁵⁾ »Et ut praesens contractus robur firmitatis obtineat praesentes litteras sigilli nostri dedimus munimine roboratas et ad cautelam consi-miles cum alphabeto penes nos retinimus« írja 1244. az esztergami káptalan. Knauz: Monum. I. 345.

⁶⁾ »Quod quorundam privilegiorum nostrorum super universis possessionibus eorundem alia paria secundum Ecclesiae consuetudinem alphabetis intercisata extradata et casu accedente perdita in nostra Sacristia remanserat« írja 1351-ben másolatot kiadva a váci káptalan. Kismar-toni levélt. K. Nr. 6. Repos. 47.

⁷⁾ Már IV. Béla 1236. átírja a pannonhalmi apátság részére Szent László adományait azzal: »Quia cum frequenter ad diversa trahantur

hatatlanná válják, ¹⁾ vagy elveszése által, a mi a zavaros időkben a legnagyobb vigyázat mellett is bekövetkezhetett, ²⁾ pótolhatatlan kár ne származzék, kívánatos volt az okiratnak még másodpéldányban, vagy pedig, ha ez nem volt megszerezhető, oly átiratban bírása, melynek hitelesség tulajdoníttassék. Sűrűen fordultak tehát hiteles helyekhez, vagy hiteles pecséttel bíró személyekhez, ³⁾ felkérve őket egyik vagy másik okiratnak az említett okokból átirására, mi az eredetinek szorgos megvizsgálása után eszközöltetett. ⁴⁾ Az ily átirat annyiban célját érte, hogy annak felmutatásával a perben a legtöbb esetben beérték, de teljes hitelességgel az nem birt, az ellenfél az eredeti okirat felmutatását mindig követelhetette. ⁵⁾ És később is azon egyszerű átiratok, melyeket hiteles helyek vagy személyek előttök felmutatott okiratokról, mint mondották »ad uberiorem cautelam,« kiállítottak, a hitelességet perben nélkülözték és megtámadásuk esetében az okiratnak eredetiben felmutatása alól nem mentettek fel, ⁶⁾ még akkor sem, ha az átiratot valamely hiteles hely királyi parancslevél (*litterae preceptoriae*) ⁷⁾ alapján adta ki vagy pedig az ország nagybíráinak valamelyike,

judicia periculosum esset propter viarum discrimina in quibuscunque judiciis privilegium exhibere« Wenzel VII. 9. és X. 151 ; Zichy Okmányt. III. 405.

¹⁾ Zichy Okmányt. IV. 86., hol a nagyváradí káptalan királyi parancsra egy okmányt »propter nimiam vetustatem« átir.

²⁾ Fejér VII. 5. 218. ; Wenzel XII. 486.

³⁾ *Authenticae personae* — mint e kitévelt már 1338-ban a szepesi káptalan használja. Múzeum nem regisztrált. — 1254-ből nádori átirat. Hazai IV. 35.

⁴⁾ »Nos igitur — írja például 1289. a győri káptalan egyik 1241-ki kiadványát átirva — quia in dicto privilegio nullam fraudem vidimus apparere et sigillum nostrum eidem privilegio appositum verum recognovimus,« eszközöli az átirást. Wenzel IX. 503. Ennek egy másik igen szép példája 1284-ből. U. o. 385 — 387.

⁵⁾ Lásd ennek egyik régebb példáját 1292-ből Knauznál : *Codex dipl. Eccl. Strigoniens.* II. 190. És egy másikat 1344-ből Zichy Okmányt. II. 117—123, hol Pál országbíró előtt Róbert Károlynak a váradí káptalan átiratában felmutatott privilegiuma eredetiben kéretik.

⁶⁾ Lásd 1327-ből »Magister Nicolaus Capitaneus Poseniensis et Comes universorum udvarnicorum de Challoukuz« ítéletét. Orsz. levélt.

⁷⁾ Lásd Verbóczy II. R. 15. cz.

de az octavalis törvényszéken kívül,¹⁾ mint ezt minden félreértés elkerülése érdekében az 1492. 96. törvénycikk²⁾ is formulázni szükségesnek vélte. De az egyszerű átiratokon kívül készültek közhitelességgel bíró átiratok is.

Mindenekelőtt a király az, ki kiváltság formájában átir okmányokat oly hatálylyal, hogy az átirat az eredetit teljesen pótolni alkalmas. Ez legkifejezettebben az eredeti okmány felmutatása alóli felmentésnek megadásával történik³⁾, kedvezmény, melyet a királyok nem csak akkor adtak, ha az okiratot kiváló becse miatt, például a róla lefüggő arany pecsét miatt, kimélni különösen kívánatos volt,⁴⁾ de többnyire valamely tartalmára nézve kifogástalan hitelességű okiratnak oly külső fogyatkozása megszüntetése érdekében, mely azt kiállítása után, például pecsétjében vagy írásában érte és azért hitelességét a perben csorbitani alkalmas volt.⁵⁾ Az már jóval ritkább, hogy a király ilyenkor az eredeti hibáját egyszersmind kijavítja, mint például Mária királyné 1383-ban atyjának és anyjának okleveleit, melyekben egy adományúl adott földről az mondatik, hogy az »hominum castrensius« volt, e kitétel, mint hibásat, királyi teljhatalomból és biztos tudomásúl fogva a királyné »jobbacionum castrensius«-má igazítja ki, azon meghagyással, hogy ezentúl nem a régi oklevélnek, hanem az újnak kell e kitételre nézve hitelt tulajdonítani.⁶⁾

¹⁾ Ennek példája 1333-ból. Hazai IV. 150. 151.

²⁾ De transumptis litterarum in Capitulis et Conventibus.

³⁾ Így Nagy Lajos 1382. IV. Béla egy adománylevelét az esztergami egyház javára átirván, azt azon kijelentéssel teszi, hogy az esztergami egyházat soha többé »in iudicio vel extra iudicium ad producendum et exhibendum dictum vetustum originale privilegium valeant . . . cohortari vel compelli« és a jelen levél az eredetinek erejével birjon Fejér IX. 5. 562—566. v. Fejér X. 2. 592—595.

⁴⁾ Így rendelkezik IV. Bélának Pestnek adott 1244-ki arany bullája.

⁵⁾ Például 1284. IV. László a pecsét megperzselése miatt (Wenzel IX. 386); 1389. Zsigmond a pecsétnek az okmányról lehullása miatt (Fejér X. 1. 504—513.) vagy mert elrongyolódott, Fejér IX. 5. 562. Későbbi példa Békésmegyei Okl. 86—88. l.

⁶⁾ Gara nádornak 1384. 20. die Octav. b. Jacobi Apost. kelt ítéletlevelében. Múzeum, acta non registr.

És a király az eredeti szerzési levelek felmutatása alól nem csak úgy ment fel, hogy azokat szó szerint átírja, hanem kivételesen akkor is, ha csak az azok tartalmát képező szabadságokat és jogokat kivonatolva egy kiváltságlevélbe összefoglalja. Már 1262-ben IV. Béla az esztergami egyháznak szabadságait, melyek számos kiváltságokon és egyéb leveleken alapultak, Fülöp esztergami érsek kértére egy kiváltságlevélbe foglaltatja, mely, ha az eredeti oklevelek el is vesznének, ezek helyett teljesen mint eredeti használtassék.¹⁾ Ily okmányt állított ki Zsigmond is 1408-ban a Garák összes birtokaira nézve,²⁾ és különösen a városok szabadságait volt szokásban így kivonatolva egy kiváltságlevélbe, mintegy pancartá-ba, összefoglalni, azon hozzáadással, hogy az azokról szóló eredeti kiváltságlevelek felmutatására sem bíróság előtt, sem pedig bíróságon kívül ne szoríthatassanak, a milyennel például, még pedig könyv alakjában kiállítva, Mátyás király 1464-ben Pozsony városát megajándékozta.³⁾

Ha azonban a királyi kiváltságlevél, mely valamely jogról szóló okmányt átír,⁴⁾ azt egyszersmind meg is erősíti, vagy pedig ahhoz királyi hozzájárulását adja, akkor ez a kérdéses jog önálló forrását képezi, miért is az átírt és megerősített okirat eredetijének felmutatását feleslegessé teszi.⁵⁾ Ellenben, ha a király valamely okmányt, például káptalani kiadványt csak egyszerűen átír, azon hozzáadással, hogy az átírat csak annyiban bírjon erővel, mennyiben az az eredetit megilleti,⁶⁾ vagy pedig pusztán csak a nagyobb óvatosság kedvéért,⁷⁾

1) *Knauz*: Monumenta I. 473 - 475.

2) *Fejér* X. 4. 660 - 679.

3) *Fejér*: Authentia et vis probandi etc. 173 - 176.

4) Ilyennek átírására és a királyi nagy pecséttel való megerősítésére nézve királyi parancs a kancellárhoz. *Hazai* V. 148.

5) Mídőn 1338-ban a nyúlzigeti apácák ügyvédje egy határjárásról, mely III. Béla oklevele szerint volt teljesítendő, azzal akart megakadályozni, hogy kifogásolta, hogy az nem eredetiben, hanem Károly király átíratában volt felmutatva, Pál országbíró ezt teljesen kielégítőnek jelentette ki. *Fejér* VIII. 4. 355. 356.

6) *Fejér* IX. 4. 568. 569.

7) »Ad uberiorem cautelam« *Hazai* II. 156. 157.

akkor az ily átirat csak az egyszerű átirat természetével bir, mely az eredetit teljesen nem pótolhatta.

Királyi átiratokon kívül készültek még hiteles átiratok, különösen elveszett okmányok pótlása érdekében, a hiteles helyek vezette regestrum-okból, melyekbe az okmány eredeti párja már az Árpád-korszakban foglaltatott, ¹⁾ királyi adományokra nézve pedig a királyi könyvekből, melyeket már Róbert Károly korában vezettek. ²⁾ Az okirat átirása a hiteles helyi registumból, mely a király, majd később az ország nagybiráinak is, ³⁾ megkereső parancsára (mandatum requisitorium) történt, ⁴⁾ feltéve tudniillik, hogy a kívánt okmány felkérőt személyesen vagy pedig jogutódlás alapján megillette, ⁵⁾ onnét eszközöltetvén, honnét egykor az eredetinek kiadása is, ez átirat másodlat kiállításának erejével birt és az eredetit teljesen pótolta. ⁶⁾ Hasonló erejűek voltak a királyi könyvekből királyi parancsra adott átiratok is. ⁷⁾

Es végtére az ország rendes biráinak átiratai is teljes hitelességet nyertek az által, hogy azokat a XIV-ik század végétől fogva a birói székéből a rendes nyolczadok megtartása idejében kezdték kiadni. Majd az oklevél felmutatójának saját kérelmére történt ez, ⁸⁾ majd, a mi gyakoribb, akkor, ha az, ki jogai védelmére valamely okmányra szorult, azt, ki annak eredeti példánya birtokában volt, hiteles átiratnak részére adása vé-

¹⁾ Példák: Hazai Okmányt. IV. 61; Wenzel XII. 540; Fejér X. 2. 382—385.

²⁾ V. ö. Zichy Okmányt. III. 110. 111., mely szerint Róbert Károly királyi könyvéből Nagy Lajos kivonatot ad.

³⁾ Anjouk. Okmányt. IV. 160.

⁴⁾ A parancs a kívánt okmány tárgyát megjelölte. Például Zichy Okmányt. II. 510—512. és U. o. IV. 120. 121. Hogy régente magánkérelemre is adták, v. ö. Fejér VIII. 1. 529. és VIII. 7. 113.

⁵⁾ Például Zichy Okmányt. IV. 121. Épp azért a parancslevél felszólítja a hiteles helyet, ennek megvizsgálására és egyáltalában, hogy figyelemmel legyen »ne fraus et dolus interveniat.« Fejér IX. 7. 313. és X. 5. 170. 171.

⁶⁾ V. ö. Hazai Okmányt. I. 186. l.

⁷⁾ Hajnik I.: A királyi könyvek a vegyes házakbeli királyok korszakában 13—15. l.

⁸⁾ Fejér X. 8. 435., vagy *Kovachich*: Supplem. ad Vestigia Comit. II. 373.

gett az ország rendes birái elé megidézttette. 1) Sőt előfordult, hogy midőn valamely okmányt per alkalmával a bíróság előtt felolvastak, valaki a jelenlevők sorából felkelve, annak számára átiratban kiadását kérte. 2) Ilyenkor, ha a felkérő igénye igazolt volt, az átirat az eredeti okmány szorgos megvizsgálása és az eredeti, valamint az átirat okmány felolvasása alapján adatván ki, ez teljes hitelességet nyert, melyet az eredetinek elvesztése után is fentartott, mint azt az 1492. 96. törvény-czikk és a II. Rész 15. czime is kiemelik.

B) Hogy bármily rendbeli okmány bizonyításra alkalmas legyen, megkivántatott annak *valódisága* és *érvényessége*.

Valódiság hiányában az okmány lehetett *hamis*, ha t. i. nem a kiállítótól származott, vagy *hazugúl* (tacita veritate) *kinyert*, ha t. i. annak kiállítása hazug előadás alapján, vagyis csalárdul történt, vagy végtére *hamisított*, ha utólag akár szövegében, akár pecsétjében másítva lett. E szempontból tehát azt kivánták, hogy az okmány ne legyen »deletum, abrasum, cancellatum, falsatum, violatum, nec in aliqua sui parte vitiatum, nec alicuius redargutionis vitio subjectum« és továbbá, hogy »in carta, stylo, littera et modo, quam in sigillo, filo, annotatione Dominicae incarnationis, simulque regnantis anno et mense« megfelelő legyen. 3) Az okmány valódisága érdekében kivánták tehát, hogy, ha annak kiállítása alkalmával abban törlés vagy javítás történt, ez az okmány alján megjegyztessék, 4) hogy a pecsét a meghatározott súlylyal és minőséggel birjon, irányában a szokott formaságoktól el ne térjen, 5) határozott kelettel birjon; 6) ha az okmány tartalma vagy pedig

1) Ennek módjáról lentebb. Különben lásd Fejér X. 8. 477 - 480.

2) Például ily alapon ír át már 1396-ban Pászthói János ország-bíró (Wissegr. 38. die octav. f. Epiph.) Muzeum., acta non registr.

3) *Thalčič*: Monum. hist. Episcop. Zagrab. I. 90.; *Wenzel*: XII. 134.

4) *Correcta* — bevezetéssel.

5) Ezek megítélésére szolgáltak a formularium-ok és ars notarialis-ok.

6) Azért írja 1329. Pál országbíró: »Unde quia in dicto privilegio Johannis Palatini annus suae emanationis non continebatur et ex eo ipsum privilegium ad praemissa nobis et Regni Baronibus insufficiens

annak, kinek javára az okmány kiállittatik, személye a kauzellárt vagy pedig az okirat íróját közelebbről érdekelné, a szokásos pecséthez még idegen pecsét is járuljon,¹⁾ mely okból régente az okmány felmutatójától még esküt is kértek²⁾ és végtére, hogy pecsét hiányában az okirat megtámadható ne legyen, azt néha utólag pótolták, mint például a székesfehérvári káptalan egyik 1233-ki kiadványát öt évvel később királyi engedélylyel pecséttel ellátja, hogy ez által, mond, a gonoszság útja elzárassék;³⁾ míg különben az oly okmányokat, melyekről a pecsét lehullott, újból hitelesen kiadni szokásban volt. A pecsétnek pusztja megsértése vagy törése azonban, ha csak körirata kivehető volt, az okirat hitelességét nem csorbította.⁴⁾

Ha a perbeli okirat valóságos az említett vagy hasonló⁵⁾ körülményeknél fogva gyanúba vétetett, az ennek elosztatása előtt bizonyító erővel nem birt. A gyanús okmány hitelessége, illetve hamis volta bebizonyítására sokféle eszközök használtak. Káptalani vagy konventi okiratokat, ha állítottak, hogy azok az illető káptalantól vagy konventtől nem származnak, bíróságilag lepecsételve, az illetékes hiteles helyhez küldöttek, azon utasítással, hogy ez erre nézve hit alatt nyilatkozzon, melynek nyilatkozatát kielégítő bizonyítéknak tekintették;⁶⁾ vagy pedig a kifogásolt okiratnak a hiteles hely regestrum-ával való összehasonlítására támaszkodtak, miért is például midőn

fore videbatur.« Anjoukori okmányt. II. 440. Ugyanazt mondja Somogyegyének egyik 1508-ban hozott ítélete. Országos levélt. 21,828.

¹⁾ Például midőn Nagy Lajos 1369. (3. Idus. Apr.) Konth nádor özvegyének kiváltságlevelet állít ki, abból az okból, mivel az okiratot kiállító kancellár az ő fivére, azt a kettős pecséten kívül még a titkossal és az anyakirályné pecsétjével is megerősíti. Orsz. lev. Neoreg. 215. 12. Különben okmányt más okoknál fogva is szoktak volt több pecséttel ellátni.

²⁾ Ennek példája 1252-ből. Hazai Okmányt. VI. 64.

³⁾ Wenzel : VI. 531.

⁴⁾ »Privilegia autem bono, et justo modo confecta, etiam destructis, et dirutis sigillis semper observantur: dummodo circumferentiae sigillorum et scripturae bene appareant et agnoscantur.« II. R. 17. cz.

⁵⁾ Például egy okmányt 1373-ban gyanú alá vesznek, mivel azt a pozsonyi káptalan adta ki, mely köztudomás szerint hamis okmányok kiállítása miatt egy ideig pecsétjétől meg volt fosztva. Országos levélt. Monial. Poson. 24, 7.

⁶⁾ Wenzel X. 146—148.

1335-ben, egy szövegében vakarást feltüntető okmány mását az azt állítólag kiállított káptalan regestrumában meg nem találták, annak hamissága bebizonyítottnak tekintetett,¹⁾ míg ellenkezőleg egy másik okmánynak, melynek pecsétje elmállott, még pedig annyira, hogy körirata sem volt kivethető, a hiteles hely regestrumában feltalált mássa annak hiteles voltát kielégítően bizonyította.²⁾ Hasonlóan, mint a hiteles hely regestrumokat, használták a királyi könyveket a királyi adománylevelek hitelessége vagy hamissága megállapítására; például 1437-ben a Perényiek-felmutatta adománylevél hamisságát azoknak a Palóczyakkal vezetett perében a királyi bíróság színe elé vitt királyi könyvvel való összehasonlítás útján állapították meg.³⁾ Királyi okmányokat, melyek nem voltak a királyi könyvekbe foglalva, mint az Árpádkoriak, vagy később is a gyűrűs pecsét alatt keltek, összehasonlítás útján más okmányokkal, a pecsétnek az eredeti pecsétéhez mérésével⁴⁾ vagy annak súlya és belseje megvizsgálásával,⁵⁾ a királyi jegyzőnek, a ki azon pecsét alatt kiadatni szokott okmányokat szerkeszteni és írni szokta, tanuságával vagy pedig az oklevél kiadásánál állítólag jelen volt bárók kimondásával bizonyították hiteleseknek vagy hamisaknak.⁶⁾ Hasonlóképp más hatósági kiadványokat is, mindaddig, míg azok kiállítói még életben voltak, ezek bizonyosságával hitelesítették vagy nyilvánították hamisaknak.⁷⁾ Gyakran azonban a perbeli okmány hamissága oly szembeötlő és nyilvánvaló volt, mint például, ha a pecsét az ő vésetében és viaszában nem viselte magán azon régiség jellegét, mely az okmány keltének megfelelt⁸⁾ vagy pedig fon-

¹⁾ Fejér VIII. 438—443.

²⁾ Lásd Nagy Lajosnak 1364. (Zagrab. Sabb. pr. p. f. Pascae Domini) levelét a veszprémi káptalanhoz. Ország. levélt.

³⁾ Hajnik: A királyi könyvek. 14. 15. l.

⁴⁾ Anjouk. Okmányt. III. 391.

⁵⁾ Wenzel IX. 385. 386.

⁶⁾ Anjouk. Okmányt. III. 255—256.

⁷⁾ Például 1299. Hazai Okmányt. VI. 445—450. vagy 1227-ben Wenzel VI. 443.

⁸⁾ Győri történ. és régészeti Füzetek IV. 397. a hol mondatik: »sigilloque ac ipsius sigilli sculptura, cera et circumferentia non tantae

tos részében vakarva volt,¹⁾ hogy külön bizonyítás szüksége fenn sem forgott.²⁾ Nagyobb mérvű hamisítások esetében azonban, milyeneket János deák Zsigmond alatt elkövetett, egy egész vidék okmányai hitelességének megállapítása érdekében általános vizsgálatot is rendeltek el.³⁾

Ha az okmány a hamisság külső jeleit ugyan nem tüntette fel, de azt az ellenfél mégis hamisnak mondotta, állítva, hogy az hazug előadás alapján és csalárdul (*falsa suggestione, tacita veritate, v. nequitiose*) van kibocsátva, akkor ezt a szokásos bizonyítási eszközökkel kellett bizonyítani. Ha valaki értesült arról, hogy ellenében hamis okmányok készülnek, sietett e miatt hiteles hely előtt protestálni, és ezt a készülő levelek kiállításától eltiltani.⁴⁾ A hamisság vádját azonban tanúkkal vagy okmányokkal⁵⁾ kellett bizonyítani és ha ezek rendelkezésre nem állottak, bajvívással.⁶⁾ Ha vádló a bizonyításban elbukott, ellenfelének vérdíjában marasztaltatott el,⁷⁾ mely büntetés érte azt is, a ki mást okmányoknak tolvajkép elvitelével vádolt és azt be nem bizonyította;⁸⁾ sőt, ha a vádat

vetustatis ab originem quantam 1209. litterarum denotabant, sed multo citra novitatis apparentiam cunctis intuentibus ostendebant.«

¹⁾ Így Róbert Károly egyik 1340-ki ítéletlevelében mondja: »Unde quia ipsum privilegium abrasum existebat et ad conservationem dictae possessionis et suarum metarum nullius vigoris esse videbatur.« Forgách levélt. Múzeum.

²⁾ Fejér IX. 3. 660. 661.

³⁾ Ennek eredménye volt a túróczyi regestrum, Fejér X. 725—727.

⁴⁾ Anjoukori Okmányt. III. 9.

⁵⁾ Fejér VIII. 1. 256. A káptalan általi bizonyítás. Anjouk. Okmánytár I. 351. és IV. 574.

⁶⁾ Fejér III. 2. 224. Hol egyszersmind annak példájával találkozunk, hogy a hamisnak bizonyult okmányt szétszakították. És Anjouk. Okm. I. 351.

⁷⁾ Fejér IX. 2. 559. 560. És 1328. Pál országbíró Miklóst, Gergely fiát, miután őt három ízben felszólította, hogy vádját »aliquorum instrumentorum titulo vel aliquo alio processu, ut regni consuetudo exposceret, posset aut assumeret comprobare vel ne« és ő »nullis instrumentis, nullisque cautionibus,« hanem csupán »simplicium verborum suorum prolationibus, quae nobis et Regni Baronibus nullius proficiscentiae apparebant« állította az okmány hamisságát, ellenfele ellenében ötven márkában marasztalja el.

⁸⁾ Így ítél 1351. Tamás országbíró. Danch levélt. Múzeum.

vissza is vonta, már annak pusztá emeléséért is bírsággal tartozott, például 1265-ben IV. Béla Ponyth ispánt ez okból húsz márka bírság fizetésére kötelezte.¹⁾ Ellenben, ha a kifogásolt okmány hamisnak bizonyult, annak a perben felmutatóját fej- és jószágvesztésben marasztalták el,²⁾ sőt, ha a hamis levél vagy hamis pecsét készítését reá bizonyítani lehetett, máglyán végezték ki, a minek a XV-ik század közepéig számos példáit ismerjük.³⁾ — Az 1462. 2. t. cz. pedig a hamis oklevél és hamis pecsét készítését vagy az azokkal tudva élést a hűtlenség esetei közé sorolja.⁴⁾

De az okmánynak nem csak valódisága, hanem érvényesége ellen is lehetett kifogást emelni. Nem csak akkor, ha az eredetileg nem volt érvényesen kiadva, például nem az illetékes hatóság által, szabályellenesen⁵⁾ vagy mások jogai sérelmével; és továbbá nem csak akkor, ha az okmánynyal adott vagy csak bizonyított jog később elenyészett, a mi rendes úton behizonyítandó volt, hanem akkor is, ha maga az eredetileg érvényes okmány érvényétől és ezzel bizonyító erejétől megfosztatott. Történhetett ez országos intézkedés, birói határozat vagy magánmegállapodás alapján.

Országos intézkedések okmányok érvénytelenítéséről igen gyakoriak. Ha a királyi vagy káptalani pecsét elveszett, vagy mint például a szepesi káptalané, Kún László uralkodása ide-

¹⁾ Fejér IV. 3. 285.

²⁾ »Ut falsarius et cum falsis litteris deprehensus« »fuisse sententia capitali ulciscendus.« Anjouk. okmányt. I. 351. és u. o. IV. 11.

³⁾ »Quia iidem in exhibitione falsarum litterarum tanquam falsarii in suis defensionibus omnino defecerunt juxta statuta Regni in eorum personis igne concremandos et morte debita condemnandos eosdem sententialiter decrevimus« írja 1299. István alországbiró. Hazai VI. 448. És így végezte életét máglyán István deák, a kolosmonostori konvent jegyzője. V. ö. István vajdának 1399-ben a tordai közgyűlésen hozott ítéletét, mely szerint mindazon oklevelek, melyekben István deák neve előfordúl, semmieseknek lettek kijelentve. Múzeum. Acta non registr. Későbbi példa Telekynél X. 250.

⁴⁾ A második és harmadik eset.

⁵⁾ Az okmányok kellékeiről értekezik *Kovachich* I. N.: *Epicrisis documentorum* stb.

jében elrabortatott,¹⁾ meghagyták, hogy a régi pecsét alatt kelt oklevelek érvénytelenség terhe alatt, az új pecsét alatt kiadandók vagy legalább is azzal megerősítendőek, mire záros határidőt tűztek ki.²⁾ Hasonló intézkedéseket tett szükségessé Mátyás koronázásának jóval trónralépte után elmaradása, az azt megelőzőleg kelt királyi kiváltságlevelekre vonatkozólag.³⁾ Trónvillongások vagy egyéb belzavarok okul szolgáltak az azok hatása alatt kelt okmányok érvénytelenítésére, a mint például Kún László az ő kiskorusága alatt kiadott okleveleit az ország tanácsából visszavonta,⁴⁾ vagy Róbert Károly III. Endre kiváltságait, ha csak általa meg nem erősítették, érvénytelenítette. Az 1444. 29. törvényczikk azon káptalanoknak és konventeknek, melyek a megelőző zavaros időkben egyes hatalmasok keze alá jutottak, kiadványait semmisseknek nyilatkoztatta, és Verbőczy a II. Rész 14-ik czimében még számos hasonló eseteket sorol fel. Különösen pedig királyi adományok alkalmával volt gyakori, hogy a király az adománynak ellenében álló megelőzőleg kiadott vagy pedig a jövőben netalán kiadandó okiratokat erőnélkülieknek jelenti ki⁵⁾ vagy csak utólag az adományosnak panaszára, hogy többeknél okmányok vannak, melyek idővel az adományos ártalmára szolgálhatnának, jelenti ki azt, egyúttal felvállalva az adományosnak a birtokban megvédését.⁶⁾ Királyi kegyelem azonban az ily módon érvénytelenített okmányok érvényét meg visszaadhatta,

¹⁾ Hasonlóképp az erdélyi káptalané a XIII-ik század végén. Hazai Okmányt. VII. 201.

²⁾ Wenzel X. 127. és Hazai VII. 226. — Ha azonban a hiteles helyi regestrumban feltalálható volt, akkor ez a megszorítás nem állott, mint azt Pál országbíró 1343-ban a váci káptalannak, melynek régi pecsétje elveszett, egyik ezen pecsét alatt kelt kiadványára vonatkozólag megállapítá. Muzeum. acta non registr.

³⁾ 1464. 23. törvényczikk.

⁴⁾ »Et quia nostrae majestatis bullae propter plurima de eisdem praeter nostra mandata nostrae teneritatis perniciose commissa in tempore, nobis, de beneplacito totius Regni nostrí mandatibus abrogatae fuerunt et incisae« írja 1286. IV. László. Knauz: Codex dipl. Strigoniensis. II. 154.

⁵⁾ Anjouk. Okmányt. II. 369., Hazai Okmányt. IV. 301. és Zichy Okmányt. II. 355.

⁶⁾ Wenzel Gusztáv: Stjbor vajda. Budapest, 1874. 103—109.

mint például Mátyás király V. Lászlótól származó, de, mint azt a székesfehérvári országgyűlés kívánta, koronázásakor felmutatni elmulasztott több rendbeli okiratnak ¹⁾ vagy Robert Károly, ki 1335-ben Bebek Detre fiainak azon kedvezményt adja, hogy azon királyi rendelet, mely Zách Felicián okiratait érvényteleneknek jelenti ki, reájok ne alkalmaztathassék. ²⁾

Birói határozattal érvénytelenítettek oly okiratokat, melyeket a perben felmutatni kellett volna, de fel nem mutatnak ³⁾ vagy határozottan eltitkoltak vagy eltagadtak. ⁴⁾ És végtére egyezség útján is, perben úgy, mint peren kívül, érvénytelenítettek okiratokat, azokat semmiseknek, üreseknek jelentve ki, melyek felmutatójoknak csak ártalmára szolgáljanak. ⁵⁾ gyakran azon hozzáadással, hogy ha bárki azokat akár perben, akár peren kívül felmutatná, mint hamisító büntetessék ⁶⁾ vagy a calumnia vétkébe esettnek tekintessék. ⁷⁾ Különösen okmányok elvesztése esetében volt szokás az elveszett okiratot ily módon érvényteleníteni, ⁸⁾ miután megelőzőleg az elveszést inquisitívál ⁹⁾ vagy esküvel bizonyították. ¹⁰⁾

¹⁾ 1466. 6. Kal. Apr. — kiadott oklevelében. Országos levélt. és 1481. 5. Non. Decembr. Forgách levélt. Muzéum.

²⁾ Anjouk. Okmányt. III. 139.

³⁾ »Propter spem diffidentiae« Zichy I. 24., háromszori felszólítás után sem, Fejér III. 2. 141.. utólagos felmutatás patvarkodást vonván maga után, Wenzel XII. 50.

⁴⁾ Fejér VIII. 3. 621., v. Zichy Okmányt. II. 123., hol 1344. Pál országbiró ítéletileg kimondja: »praedictas etiam primordiales privilegiales litteras abnegatas, ubicunque eadem processu temporum et coram quovis iudice Regni Hungariae in lite seu extra litem exhiberentur, cassas, vanas, frivolas viribusque carituras penitus et per omnia committentes.«

⁵⁾ Ennek egyik régi példája 1228-ból Wenzel VI. 458.

⁶⁾ 1267-ben IV. Béla előtti egyezségben a felek bizonyos okmányokat érvénytelenítenek »Hoc adjecto, quod quodocunque idem magister Jacobus vel fratres sui aut eorum successores huiusmodi instrumenta in iudicio vel extra iudicium exhibere attemptaverint, tanquam falsarii puniantur.« Wenzel III. 157.

⁷⁾ Károlyi oklevélt. I. 97. és Fejér VIII. 1. 257.

⁸⁾ Wenzel VI. 532., Győri tört. és régész. füzetek. III. 106. 107.

⁹⁾ Károlyi Oklevélt. I. 263. 264. Vagy káptalani jelentéssel is bizonyították. Anjouk. II. 14.

¹⁰⁾ 1365-ben Bebek István országbiró ítéletéhez képest valaki

II. A perhez megkivántató okiratok megszerzése.

A peréhez és egyáltalában jogai védelméhez megkivántató okmányok nem voltak mindig a peres fél birtokában, hanem gyakran idegen kézben, miért is azokat megszerzenie, vagy legalább is azoknak szükség esetén javára felmutatását kieszközölnie kellett, a minek költségeit az érdektársak közösen tartoztak viselni. ¹⁾

Gyakran ugyanis okmányok őrizet végett idegen helyen voltak letéve, vagy majd jogi, majd pedig csak tényleges okoknál fogva, másnak birtokában. Már a XIII-ik század elejéről birunk okmányokat, melyek szerint egyesek királyi engedélyt nyernek, hogy a nagyobb biztosság kedvéért okmányaikat a székesfehérvári egyházban, hol a királyi levéltár is volt, őriztethessék, ²⁾ vagy a melyek okmányoknak őrizetül káptalanoknál vagy kolostorokban elhelyezéséről tanúskodnak. És királyi vagy nádori ítéletlevelekben is nem ritkán olvassuk, hogy intézkednek azok egyik példányának valamely arra kijelölt egyház kamarájában való őrizetéről. ³⁾ Ez utóbbinak szüksége a királyi kisebb kancelláriának szervezésével ugyan megszűnt, de azért folyton gyakorlatban maradt, hogy magánosok okmányaikat káptalan vagy kolostor őrizetére bizzák. Sőt többeket közösen érdeklő okmányok illetén őrzésére nem ritkán szerződési kötelezettség is vállaltatott. ⁴⁾ Ennek értelmében a szerződő felek rendszerint kötelezik magokat, hogy a közaka-

harmadmagával tesz esküt a budai káptalan színe előtt, hogy bizonyos okmányok »ab ipso alienata fuerint et deperdita.« Múzeum., acta non registr.

¹⁾ Hármaskönyv I. Rész 42. czim 4. §.

²⁾ 1209. II. Endre Chepán nádornak adományt adva írja: »Ad maiorem cautelam praesens privilegium sigilli nostri munimine roboratum in armario Albensis ecclesiae sibi concessimus custodiendum.« Wenzel VI. 333. és v. ő. még Hazai Okmányt. I. 79.

³⁾ 1220 körül Miklós nádor ítéletének egyik példányát az esztergami keresztetek konventjében rendelte letenni. Wenzel I. 167. 168. Más példák u. o. 260. és Knauz: Monumenta I. 298. 299.

⁴⁾ Fejér VIII. 4. 526.; és 1341-ben valaki a jászói konvent előtt kötelezi magát egy okmányt a sárosi kolostorban letéteményezni. Hamvay levélt. Múzeum.

rattal megállapított őrizet alól a letéteményezett okmányt egymás tudta nélkül ki nem veszik, de viszont, ha arra valamelyiknek közülök szüksége lesz, hozzájárulását annak kivételéhez a másik fél nem tagadja meg, az ez ellen vétő nyomban hatalombajban elbukottnak (in succubitu duelli facti potentialis convictus)¹⁾ vagy pedig más ily szerződés értelmében a hitszegés büntetével terheltnek²⁾ fogván tekintetui.

De megtörténhetett, még pedig igen gyakran, hogy az okiratok, melyekre valaki jogai érvényesítése végett szorúlt, idegen magánkézben voltak, akár mert ennek őrizetébe adtak, akár mert az, mint legidősebb testvér, a közös érdekű családi okmányok hivatott őrzője volt,³⁾ akár pedig, mivel a jogelőd azokat a jogutódnak nem adta át, vagy csupán történetes okoknál fogva, sőt néha határozottan jogellenes alapon is.

Őrizetül átvett okmányokat a letéteményezőnek vagy jogutódjának felkérésére kiadni kellett. A hiteles helyet, mely azt megtagadta, királyi parancscsal megintették, minek ha nem engedett, vonakodása okai előadására a királyi curiába idézték és ott határoztak azok kiszolgáltatása iránt. Ha ez utóbbi azért ütközött nehézségbe, mivel az őrzött okmányokhoz való jog kétséges volt, akkor a hiteles helyet utasították, hogy azokat egyik tagja által a királyi curiába küldje,⁴⁾ vagy pedig lepecsételt tartályban szolgáltatassa a felek kezéhez, kik azokat a tartály pecsétje sértetlenségének megóvása mellett, a bíróságnak bemutatván, a bíró ítéletéhez képest az őket megillető okmányok birtokába jussanak.⁵⁾ Ennek költségeit az

1) Károlyi Oklevélt. II. 518.

2) Hazai Okmányt. I. 310. 311.

3) »Quas et quae (scil. litteras et litteralia instrumenta) inter filios, seu fratres, major natu conservare semper solet,« mond Verbőczy I. R. 42. czim. és v. ö. még II. Rész 34. czim. És 1466-ban egy országbírói ítéletben mondatik, hogy bizonyos okmányokat »eo, quod ipsi exponentes maiores aetate dictis N. N. ad conservandum tradere et assignare debeant. Ország. levélt. 16,372. sz.

4) Zichy III. 323.

5) Ez iránt hosszas per 1360-ban Bebek István országbíró előtt, ki az ilykép felmutatott okmányokra nézve itéli, hogy azokat ismét egy tartályban, mely az országbíró pecsétjével van lepecsételve, vigyék vissza a

érdekeltek tartoztak viselni, miért is midőn egy ízben az ily káptalani kiküldetés költségeit megtéríteni vonakodtak, viszont a káptalan azon okmányoknak újból őrizet végett átvételét megtagadta.¹⁾

Ha magán egyén az őrizetére bizott, vagy pedig birtokába került idegen okiratokat az ezekre jogot bíró egyénnek felszólítására kiadni vonakodott, hatalmaskodást követett el,²⁾ és ellenében, mint egyéb hatalmaskodási esetekben, inquisitio alapján lehetett eljárni. A XIV-ik század közepétől fogva szokásban volt az okmány jogtalan letartóztatóját királyi ember által, hiteles bizonyosság jelenlétében, királyi szóval is megintetni, és ha ennek sem engedne, megidézteni, mit gyakran inquisitio előzött meg.³⁾ És az 1481. 15. törvényezikk még különösen biztosítja azt, ki az adományos iktatásának ellenmondott, de ellenmondását igazolni alkalmas okmányai idegen kézben voltak, hogy ha ő ezt a körülményt egy félévvel az ellenmondóknak e törvény által engedett egy évi haladék lefolyása előtt a királynak előadja, ez az okmányok birtokosát ezek kiadására, illetőleg felmutatására minden megengedett eszközzel kényszeríteni fogja.⁴⁾

Oly okmányokat azonban, melyekre, ha mások jogait érintették is, azok birtokosa is jogot formált, hogy ez kezéből

---

káptalanhoz, mely a felperes részére azok párját adja, kinek kívánatára azokat eredetiben felmutatni alperesek ezentúl kötelesek legyenek, valahányszor erre az egri káptalan útján fel fognak szőlíttatni. Fejér IX. 3. 203—211.

¹⁾ »Quod quia prefatus magister Ladislaus de eorum laboribus et expensis in apportatione dictarum litterarum privilegialium ad mandatum Domini nostri Regis in curiam suam factis nullam satisfactionem impendere curasset, ob hoc ipsi in repositum Ecclesiae ipsorum dictum privilegium nullatenus recipere et habere vellent,« írja 1360. a bácsi káptalan. Zichy III. 323.

²⁾ Azért írja Zsigmond király (Budae f. 4. pr. a. Dom. Remin.), hogy valaki előtte panaszt emelt, hogy mások »universa eorum litteralia instrumenta super juribus ipsorum possessionariis confecta eosdem communiter concernentia erga se conservarent« és kiadni nem akarják »potentia mediante.« Békásy levélt. Múzeum. Egy másik példát 1467-ből. Orsz. levélt. 16,526. sz.

³⁾ Lásd ennek példáját Hazai (Dessewffy) Oklevélt. 361—365.

⁴⁾ De donationibus jurium possessionariorum etc.

kiadjon, köteleesség nem létezett, hanem őt csak arra lehetett szorítani, hogy azokat per esetén felmutassa és hogy rólok hiteles átiratokat adjon. Így határozza meg Verbóczy is a II. Rész 42. címében ¹⁾ a fiúk köteleességét a leányokkal szemben, a mindkét ágra szóló birtokokra vonatkozó okmányok tekintetében. Sőt erre nem ritkán szerződésileg is kötelezték magokat, mit különösen osztály, birtokcsere, peregyesség alkalmával volt szokás megállapítani. ²⁾ Különben e nélkül is lehetett a közös érdekű okmányok felmutatására azok birtokosát megidézni, a mi, legalább Zsigmond óta, ha ő a királyi curia színhelyén jelen volt, szemben való idézés ³⁾, különben pedig rendes perbehívás útján történt, többszöri ismétlés esetében három megyebeli vásáron való kikiáltással (*trinaforensis proclamatio*) ⁴⁾, majd pedig, ez intézmény megszűnése után, az u. n. *insinuatio*-val kapcsolatban.

A bíróság ilyenkor megvizsgálta, vajjon az okmány a felkérőt valóban megilleti-e, és ha igen, neki arról hiteles átiratot adott. ⁵⁾ Ha azonban az idézett tagadta, hogy a kívánt okmányok birtokában vannak, vagy a mennyiben azok őrizetére voltak bízva, elveszésüket állította, magát az okmányeltitkolás gyanúja alól tisztázni tartozott; teher, melyet az esetben, ha édes testvérek vagy osztatlan fiutódok voltak kötelesek a nőágnak az ezzel közös okmányokat felmutatni, mindig csak a legidősebb, mint az okmányok hivatott őrzője, tartozott viselni. ⁶⁾ Az esküt itt is, mint egyéb hatalmaskodási perekben, a felperes-felmutatta inquisitioók számához, vagy pedig a per folyamában elrendelt közös inquisitio eredményéhez mérték. Alapúl itt is a *homagium* szolgált. Csak hogy, mint azt a II. Rész 34. cizime

¹⁾ *Quod litteralia instrumenta frater natu major conservare debeat.*

²⁾ Egy 1341. osztály végén például áll, hogy: »*Universa munita et instrumenta super praedicta possessione Sópatak habita ipsi Jacobo et fratribus suis fore communia et instanti necessitate eadem pro ipso Jacobo et fratribus suis, sicut pro se ipsis exhibere tenentur.*« Anjouk. Okmányt. IV. 107—109. Egyéb példák: Knauz: *Cod. dipl. Eccl. Prim. Strig. I. 80. Zichy II. 305. 306. Hazai V. 145.*

³⁾ Ennek egy példája Fejér X. 8. 477.

⁴⁾ Fejér X. 6. 763—767. és X. 1. 707. 708.

⁵⁾ Hazai II. 353. 354.

⁶⁾ Hármaskönyv II. Rész. 34. czim.

is tanítja, a teljes erejű vagyis az ötven nemessel leteendő eskü követelése kevesebb előfeltételtől függött. Már egy vagy két inquisitióról szóló levél felmutatása vagy pedig közgyűlési inquisitio ¹⁾ arra elegendő volt; sőt a pusztá vád ellen is már félértékű vagyis huszonötöd magával leteendő esküt követeltek Verbőczy korában, míg régebben kisebb értékű esküvel is beelégedtek. ²⁾ És a levelek tárgyában letett eskü azon eskük közé tartozik, melyeknél az eskütársak nemesi minőségére különös súlyt helyeztek, miért is a hiteles helynek tudósító levelébe az eskütársakat, mint birtokos nemeseket, névszerint be kellett foglalni. ³⁾ Az eskü sikeres letevése alperest a további felelősség terhe alól felmentette, ellenben, ha azzal elbukott, reá a szavatosság terhe hárult mindazon birtokjogok tekintetében, a melyekre vonatkozó levelekről esküt tenni nem tudott. ⁴⁾

III. Az eljárás okmánybizonyítás esetében.

A ki perben okmányokra hivatkozott, azokat a bíróság előtt felmutatni tartozott. Felperesre nézve, kinek erre mindig késznek kellett lenni, e kötelesség azonnal előállott, miért is annak teljesítését a következő törvényszakra, csak királyi bíróság mellett, mely hat márkára rúgott, halaszthatta, ⁵⁾ melylyel különben a törvényszakról való teljes elmaradását is sújtot-

¹⁾ Igy például midőn alperesek (Forgáchok) Barsmegyének közgyűlési bizonyására hivatkoztak egy okmány eltitkolása kérdésében, de felperes ezt visszautasította az okból, mivel Barsmegye nagy része a Forgáchok rokonsága, az esztergami szentszék ítélete alperesek esküjét félynyire szállította le. Lásd az ítéletlevelet 1408-ból. Forgách levélt. Múzeum.

²⁾ Hajnik: A perdöntő eskü és az előzetes tanubizonyítás a középkori magyar perjogban. 48. l. v. Károlyi Oklevélt. II. 53. 54.

³⁾ Hajnik i. m. 61. l.

⁴⁾ Hármaskönyv II. Rész. 34. cz. 2. §.

⁵⁾ »Et quia praedictus Johannes actor praemissa sua instrumenta ad praesens non exhibebat, actoresque in prosecutione causarum suarum ad exhibendum sua instrumenta semper prompti essent et parati, pro eo judicentes commisimus,« hogy azokat a következő octavában »cum iudicio regali sex Marcarum deponendo exhibere teneatur,« írja 1380. Lajos király. Zichy Oklevélt. IV. 175. 176. — 1298. 65. Art.

ták.¹⁾ Alperes azonban, ha felperes állítása vagy közlött okmányai ellenében okmányokra hivatkozott, ezeket csak a következő octáván volt köteles bemutatni, miért is e végre egyszerűen, t. i. birság terhe nélkül halasztást nyert.²⁾ További halasztás alperesre nézve is birsággal, de csak egyszerű három márkányi birsággal járt.³⁾ Még pedig a magyar perjog okmányok felmutatására három határnapot adott,⁴⁾ a harmadikat véghatáridőül tekintvén, a melyben minden remény nélkül további halasztásra a hivatolt okiratok bemutatandók voltak.⁵⁾ És az ország rendes birái ítéleteikben különösen hangsúlyozzák, hogy ha jogtalan birtokfoglalás miatt indított perekben alperes a birtokhoz való jogát okmányokkal bizonyítani késznek nyilatkozik, de azokat nem mutatja fel, akkor azok felmutatására még egy izben perbe hivandó, és ha azt ekkor is elmulasztaná, három vásáron való kikiáltással véglegesen idézendő, minek ha ismét meg nem felelne, azon birtokhoz való jogát

¹⁾ Például Zichy Oklevélt. III. 638. v. U. o. IV. 529. 530.

²⁾ 1298. 64. tez. Pro instrumentorum exhibitione rex quot termini et qualiter concedi debeant. Kovachich: Supplem. I. 167. Ha azonban nádori congregatio alkalmával alperes nem volt kész azon okmányokat, melyekre hivatkozott, a nyomban következő három congregatió egyikén felmutatni, hanem csak a királyi curiában a következő törvényszak alkalmával, ez birsággal járt. Zichy IV. 634—641., Károlyi Oklevélt. I. 410. 411.

³⁾ 1298. 64. tez.

⁴⁾ »Unde quia secundum Regni ab antiquo approbatam consuetudinem tres tantum termini et non plures ad instrumentorum seu litterarum exhibitiones justitiarii et Regni Hungariae iudices debeant deputari« írja 1338. Pál országbiró. Fejér VIII. 4. 360. És 1375. Gara nádor írja: »Hungarici Regni consuetudinaria lege ab antiquo observata requirente, quicunque Nobilis in aliquo facto possessionario instrumenta habere dixerit, et eadem terna vice exhibere assumpsit et non exhibuit, tunc talium instrumentorum exhibere assumptores ipso iure possessionario in quo scil. facto exhibere assumpserit et non exhibuerit, privari debet et spoliari. «Ország. levélt. Neoreg. acta 644. 27.

⁵⁾ »Quod si aliqua litteralia instrumenta apud se habere asseruerit, tunc semel sine onere, binis autem vicibus cum oneribus iudiciorum (absque confidentia ulterioris prorogationis) exhibere teneatur« mond az 1439. 34. tez. 2. §. és ezt bővebben magyarázza a reá következő 3. §. Hogy régente néha kegyelemből többször is adtak halasztást v. ö. Fejér VIII. 4. 360. Mátyás király nagyobb végzeménye hangsúlyozza a birtokjogokra vonatkozó pereknek négy octava alatti befejezését.

örökre elveszíti, ¹⁾ oly következmény, melyet a trinaforensis proclamatio intézményének megszűntével az u. n. insinuatio-val összekötött idézéshez kötötték. Csupán az esetben, ha az okmányok idegen kézben voltak, adtak azok megszerzésére egy egész évi határidőt, de melynek elmúltával nyomban az első octáván azokat fel kellett mutatni, mit, ha nem teljesítettek, a per minden további halasztás nélkül befejeztetett; ²⁾ oly szabály, melyet az 1481. 15. törvényczikk a királyi adomány alapján elrendelt iktatásnak ellenmondókra egyáltalában kiterjesztett, tekintet nélkül arra, vajjon a megkívántató okmányokat tényleg bírják-e vagy pedig azokat még meg kell szerezniök. ³⁾ Ellenben, ha a perben felmutatott oklevél ellenében az ellenfél vállalkozik még ugyanazon törvényszakban okmányt felmutatni, akkor arra, a curia szokása szerint, három napi határidő engedtetett. ⁴⁾

Okleveleit előbb a felperes tartozott felmutatni, és csak annak kijelentése után, hogy több felmutatandó okmánya nincsen, ⁵⁾ az alperes; csupán ellenmondás alapján indított perekben tartozott ezzel első sorban az ellenmondó és csak második sorban az ellenmondót e miatt a bíróság elé idézett fél. A fel-

¹⁾ »Consvetudinaria vero lege Regni antiqua sanctiente quicumque in facto aliquorum jurium possessionariorum per quempiam recaptivatorum et acquisitorum contradictionem fecerit et idem ad reddendam inhibitionis rationem in praesentiam iudicis eorum ordinarii citati in figura judiciaria in facto eorundem instrumenta habere allegando eadem primo sine judiciali onere, et tandem binis vicibus iudiciorum gravaminibus exhibere assumpserint et ipsa exhibitione non valuerint vel non curaverint, amplius tales huiusmodi jurium possessionariorum statutioni contradictores non valeant obviare« írja 1385. Szentgyörgyi Tamás ország-bíró. Zichy Oklevélt. IV. 301—302.

²⁾ 1439. 35. tez. Quid si dixerit instrumenta apud manus alienas existere.

³⁾ 1481. 15. tez. De donationibus jurium possessionariorum etc.

⁴⁾ 1479. mondják: »easdem litteras nostras donationales in praesentibus diebus judiciariis coram nostra personali praesentia exhibere prompti essent et parati. Cum autem nos his auditis, tertium diem tunc proxime venturum pro exhibitione huiusmodi litterarum nostrarum donationalium eisdem deputassemus. — Hazai Okmányt. V. 348.

⁵⁾ Lásd ennek példáját 1476-ból. Wenzel: Magyarország bányászatanak kritikai története. 402—408.

mutatott okmányokat a bíróság előtt felolvasni¹⁾ és a mennyiben szükségesnek látszott, hazai nyelven megmagyarázni kellett,²⁾ mi végre egy XV-ik századbeli oklevél tanúsága szerint a tárnokszéknél, tekintettel az ott gyakran előforduló német oklevelekre, hites tolmács (*fidelis et peritus interpres*) volt alkalmazva.³⁾ Később szokásban volt a közlött okmányok mássát (*paria*) kérni,⁴⁾ vagy a mennyiben ez, mint például *privilegiumokról*, nem adatott, azokat az ítélmesternél (*in hospitio*) megtekinteni. A *curia* három napi, a megyei székek, hol tulajdonkép rögtön kellett válaszolni, legfeljebb néhány órai halasztást engedtek az okmányok átvizsgálására és a kifogásoknak ezek ellen emelésére,⁵⁾ mi végre a bíró a felekhez három ízben intézett felszólítást.⁶⁾ Ha kifogásokat emeltek, például az okmány valódisága vagy érvényessége ellen, mindenekelőtt ezek felett kellett dönten; különben pedig a bíró három ízben azon kérdést intézte a felekhez, vajjon csupán a felmutatott okmányok alapján akarják-e peröket eldöntetni, vagy pedig még egyéb, netalán egy későbbi terminusban

¹⁾ »Nosque seriem ipsarum litterarum dicti Capituli coram eisdem partibus de verbo ad verbum seriatim perlegi et exponi facientes« írja péld. 1405. Gara nádor. Károlyi Oklevélt. I. 530.

²⁾ Így volt ez a szentszék előtt is, mint péld. 1349. az egri szentszék előtt, mely írja az ott felmutatott okmányokról: »Quibus nos visis, perlectis et partibus in sede nostra judiciaria in suo modo in materna lingua expositis. Múzeum. Acta registr. Vagy megmagyarázás »in laica lingua« arbiterek előtt 1343. Hamvay levélt. Múzeum.

³⁾ Így mondja ezt 1404. Nicolaus Treutel de Neuna tárnokmester. Fej. X. 4. 345.

⁴⁾ 1512. Szathmár sedriáján valaki egy arbitriumról szóló oklevél mutat fel, erre a másik kérte annak párját, a mely kiadatik. Országos levélt. 20,505, és u. o. 18,347.

⁵⁾ »Nam etiam in curia Serenitatis Vestrae, superiori videlicet sede postquam paria litterarum cuicunque data fuerunt pro responsione facienda tertia semper dies expectari solet,« míg a megyén a fél »statim objectione facta respondere tenetur« írja Nógrádmegye egy 1502. transmissionalis-ban. Országos levélt. 19,698.

⁶⁾ Ennek példáját már 1280-ból lásd Wenzel IX. 280., és 1358. írja Szécsi Miklós országbíró, hogy az okmányok felmutatása után az ellenfelet az íránt, hogy objecit vel ne trinario numero, ut nostro inest officio requisitum habuissemus. Zichy Okmányt. III. 97.

bemutatandó okmányokra hivatkozni¹⁾ Utóbbi esetben újabb okmányok felmutatására perhalasztásnak lehetett helye, feltéve, hogy a véghatáridő még be nem következett.²⁾ Az előbbiben azonban a felek új okmányokkal a perben többé nem élhettek, miért is, ha ilyenkor a bíróság, különös okoknál fogva, például az ügy bonyolult volta vagy pedig az ítélők csekély száma miatt, a per tárgyalását mégis elhalasztani kénytelenült, a bemutatott okmányokat vagy valamely tartályban bírósági pecsét alatt elhelyezve³⁾, vagy pedig az okiratokat, a megtörtént bemutatás jeléül, bíróságilag megpecsételve a feleknek visszaadták azon utasítással, hogy a következő bírósági határidőben azokat újból ily állapotban mutassák be.⁴⁾ Avatkozás esetében azonban az avatkozó ellenében új okmányokkal lehetett fellépni.⁵⁾ És ha valaki nem személyesen, hanem csak ügyvédje által jelent meg a perben, és az ez által felmutatott okmányoknál többel rendelkezett, akkor ügyvédje előadását a szokásos bírság mellett visszavonva, a még hiányzó okmányo-

¹⁾ »Quarum quidem litterarum exhibitionibus factis partiumque procuratoribus preadictis eas facto in praemisso plura instrumenta praeter praeexhibita in hiis habere, sed per haec solummodo ipsam causam adjudicari et determinari facere velle ad juridicam trinariam requisitionem referentibus« írja 1385. Mária királyné. Hazai Okmányt. III. 234.

²⁾ Miután a sokszor hangoztatott jogszokás szerint a hosszas pert is négy törvényszék alatt be kellett fejezni.

³⁾ Fejér IX. 3. 650. v. Anjouk. Okmányt. II. 524.

⁴⁾ Egy 1433-ki nádor ítéletlevél írja, hogy miután a felek több okmányt »praeterquam praeexhibita tunc vel in futurum se exhibere posse allegabant, tamen propter causae arduitatem finem facere non valentes et cuilibet parti sua instrumenta sub impressione Capitis sigilli nostri reclusa reddentes,« a feleket az új terminusban »dicta eorum instrumenta sub praescripta impressione sigilli nostri deposuerunt,« melyek revideálása után a per tovább folyt. Múzeum. Acta non registr. Fel nem mutatás esetén 1331. elítélés. Anjouk. Okm. II. 524.

⁵⁾ Fejér X. 2. 729. Szécsényi Frank ítéletlevele 1399-ből. És a fentebb idézett 1433-ki ítéletlevélben is mondatik, avatkozás esete fenforogván: »Quod ubi unus vel duo seu plures in causa non existentes praesenti liti se intromitterent« és több új okmánnyal fellépnének, az ellenfél ellenökben szintén új okmányokkal állhat elő, és erre határidőül szabott: »tertia distributio litterarum judicialium pro adjudicatione causae.«

kat a bíróság által e végre kitűzött határidőben pótlólag felmutathatta ¹⁾ vagy pedig ez okból perújítást kérhetett. ²⁾

Okmánybizonyításnak sokféle perekben lehetett helye, de feltétlenül szükséges volt az oly perekben, melyekben nem birtok vagy használat, hanem maga a jog forgott kérdésben, még pedig oly jog, melynek megszerzéséhez okmányt követeltek, az u. n. juris perekben. De voltak esetek, melyekben még az ily perekben is a szerzési okmányok felmutatása alól mentességet adtak. Majd a király osztogat ilyet, midőn például egy-némely egyház főpapját annak harminczkét vagy negyven éven át békésen birt birtokaira nézve kiváltsággal biztosítja, hogy az azokra vonatkozó okmányokat sem bíróság előtt, sem azonkívül felmutatni nem köteles, ³⁾ vagy midőn Nagy Lajos 1379. Tamás nádori prothonotariusnak, kinek okmányai akkor, midőn visegrádi házát egy általa elítéltnek rokonai bosszúból felgyújtották, elégték, azon kedvezményt adja, hogy az akkor általa testvéreivel együtt békésen birt megnevezett birtokok- és vámra, valamint a királyi kiváltságlevélben részletesen elbeszélte kegyelmezési esetre vonatkozólag, okiratok felmutatására őt és örökösait soha sem lehessen szorítani. ⁴⁾ Majd pedig a törvényhozás intézkedik ily értelemben, mint az 1486. 71. törvényzikk, mely rendeli, hogy ha bárki perben arra hivatkozik, hogy okmányait ellenség elvitte vagy felperzselte, vagy pedig

¹⁾ Hazai Okmánytár III. 234—235.

²⁾ Lásd Mátyás király 1470. Budae f. 5. p. r. a. f. b. Andr. kelt levelét. Forgách levélt. Múzeum.

³⁾ Ily kiváltságot ad Nagy Lajos 1369. az esztergami érsekségnek Fejér IX. 4. 161—165; és 1373. (12^okal. Oct.) a pálosoknak 40 éven át békésen birt birtokaikra nézve. Orsz. levélt. Acta Paulin. Privilegiales.

⁴⁾ Nagy Lajos 1379. (Diósgyőr i. f. Circumcisionis Dom.) írja, hogy miután az említett okból Tamás mesternek mind donationalisa, mind pedig azon kegyelemlevele, melylyel ő és testvére Mátyás »occasione interemptionis Matthiae et Petri filiorum Nicolai de alia Zantho« megajándékoztattak, ott elvesztek, a királyhoz fordultak »ut ipsis de Regiae liberalitatis clementia speciali de remedio provideri dignemur opportuno;« a király, mint kinek ezekről tudomása volt, az ez oklevelekbe foglalt jogokat fentartva, kijelenti, hogy őket és utódaikat »ad exhibendum instrumenta eorum litteralia ac praetactas litteras gratiosas« kényszeríteni nem lehet. Szepesi Jakab átíratában. Múzeum. Acta registrata.

pap állítja, hogy azért, mivel egyháza huzamos időn át világi kézben volt, okmányaitól ez által megfosztatott, és ez, hogy hatvan éven innen történt, királyi parancslevél vagy az ország rendes birái megkeresése alapján az illetékes megye tanúbizonyosságával be van bizonyítva, az erről szóló tanúlevél a fő-kiváltságlevelet bármely bíróság előtt pótolni alkalmas; ¹⁾ míg Mátyás király II. végzeményének 20-ik ²⁾ és II. Ulászló I. végzeményének 78-ik cikkelyei ³⁾ valamely birtokra vonatkozó okiratoknak ily módon bebizonyított elveszése esetében csak új adománynak az ily birtokra vonatkozólag osztogatását rendelik el, mit az 1514. 13. törvényczikk ⁴⁾ is a parasztlázadás alkalmából előszab.

Voltak viszont esetek, midőn az okmánybizonyítás kifejezetten meg volt hagyva, mint például 1374. Nagy Lajos Perényi Pétert, túróczy főispánt, kit és fiait valamely birtokukban zavartak, azon kedvezményben részesíti, hogy ha ezen birtokuk miatt bármikor perbe vonatnának, ellenökben sem köztudománnyal (*communis inquisitio*), sem közgyűlési tudakolással, hanem csakis okmányok felmutatásával lehessen élni. ⁵⁾ És már az 1351. 20. törvényczikk elrendelte, a mit Mátyás király nagyobbik végzeménye 57-ik cikke is ismétel, hogy egyháziak birtokokat sem nem szerezhetnek, sem meg nem tarthatnak csupán inquisitiókról szóló levelek alapján, hanem csak a király vagy pedig az ország nagybirái privilegialis leveleivel. ⁶⁾

¹⁾ 1486. 71. tcz. *Privilegia amissa allegantes attestacione Nobilium citra 60 annos factum probent.*

²⁾ *De his quorum litteralia instrumenta perirent.*

³⁾ *Nova donatio quomodo impetranda a Rege si quis causet combusta aut perdita esse de bonis suis privilegia.*

⁴⁾ *Jura possessionaria Nobilibus novae donationis titulo Regia Maiestas restituat.*

⁵⁾ Országos levélt. Neoreg. acta 411. 11.

⁶⁾ Ezt újból megerősíti II. Ulászló az 1492. 77. törvcikkelyben.